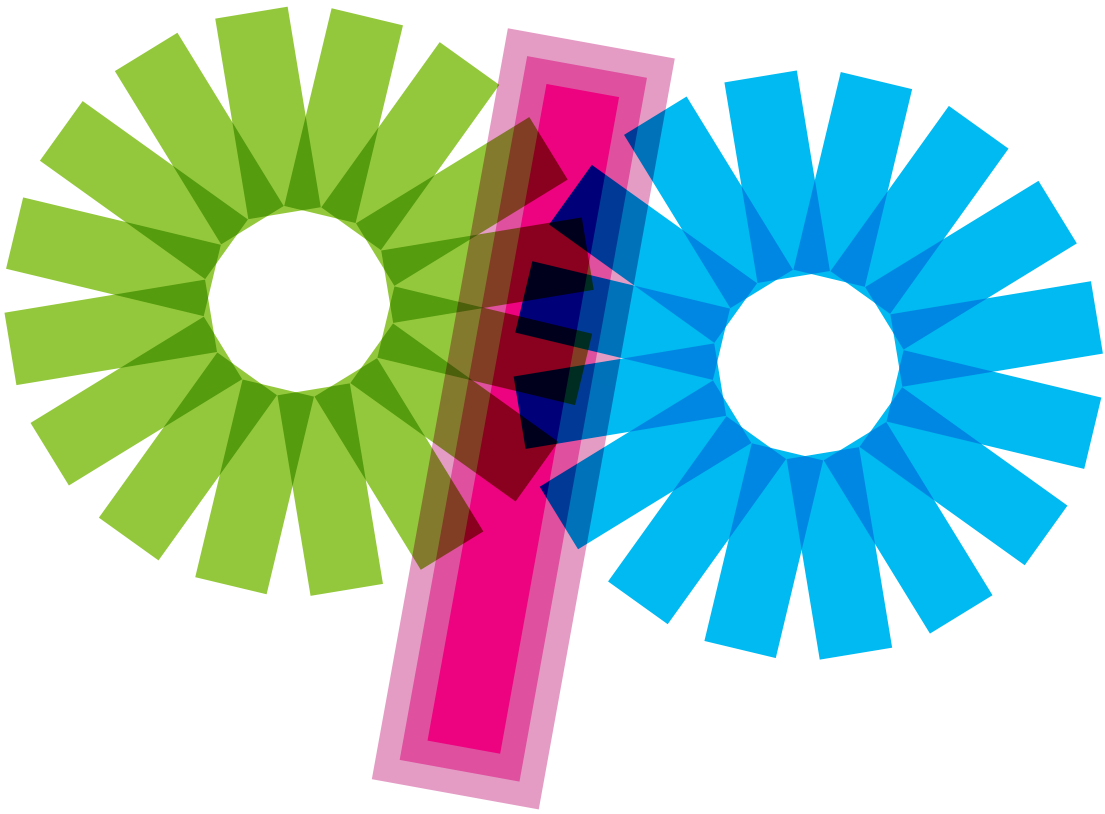
3|2017

FORUM

FORUM ZA ETNIČKE ODNOSE | FORUM FOR ETHNIC RELATIONS

Policy Paper

ENERGETSKI SEKTOR SRBIJE I KOSOVA: PRELIMINARNA ANALIZA

ENERGETSKI SEKTOR SRBIJE I KOSOVA: PRELIMINARNA ANALIZA

HEINRICH BÖLL STIFTUNG

Beograd/Priština, jul 2017.

ENERGETSKI SEKTOR SRBIJE I KOSOVA: PRELIMINARNA ANALIZA

Beograd/Priština, jul 2017. godine

FORUM ZA ETNIČKE ODNOSE
FORUM FOR ETHNIC RELATIONS

Kraljice Natalije 45/VII
11000 Beograd, Srbija
+381 11 36 20 804
forumbgd@gmail.com • www.fer.org.rs

Stavovi izneti u ovoj analizi su stavovi autora, a ne Fondacije Heinrich Böll.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

323.1

FORUM / glavni urednik Nenad Đurđević. -
God. 3, br. 2 (2013)- . - Beograd : Forum
za etničke odnose, 2013- (Beograd : Dosije
studio). - 30 cm

Povremeno. - Preuzima numeraciju engl. izd.
- Ima izdanje na drugom jeziku: Forum - Forum
for Ethnic Relations = ISSN 1451-6357
ISSN 2335-0490 = Forum (Forum za etničke
odnose)
COBISS.SR-ID 207523340

FORUM

Godina 7, broj 3

Izdavač
Forum za etničke odnose, Beograd

Glavni urednik
Nenad Đurđević

Lektura
Jasna Alibegović

Prelom
Atelje, Beograd

Štampa
Dosije studio, Beograd

Izlazi periodično

Sadržaj

Sažetak.....5

Uvod.....7

I Deo:
Odnosi Srbije i Kosova između normalizacije i održivosti.....7
Dr Dušan Janjić

II Deo:
Energetski sektor Srbije i Kosova..... 25
Dr Milan Radunović i Dr Sabri Limari

III Deo:
Preporuke: Moguća saradnja Kosova i Srbije u oblasti energetike.....61

Sažetak

Briselski dijalog koji se vodi između Beograda i Prištine se kreće putem normalizacije, koji je u funkciji uspostavljanja mira, bezbednosti i stabilnosti Zapadnog Balkana, promocije saradnje, prednosti uključivanja u EU za poboljšanje uslova u kojima ljudi žive. U stvarnosti, to su mnogi koraci na dugom putovanju koje treba da učine obe strane, a normalizacija nije samo normalizacija odnosa *između* Srbije i Kosova, nego i „normalizacije" Srbije i Kosova.

Proces normalizacije olakšava donošenje političkih odluka o saradnji u oblasti eneregtike a samim tim olakašava i podržava jačanje ove saradnje. Sa svoje strane enrgetska bezbednost i energetska saradnja Srbije i Kosova jedan je od stubova ekonomske, političke i sveukupne normalizacije Kosova i Srbije kao i njihovih međusobnih odnosa.

Energetski sistemi Srbije i Kosova razvijali su se u okvirima jedinstvene države Jugoslavije, te i danas postoje mnoge oblasti saradnje i međuzavisnosti ova dva elektroenergetska sistema. Ova saradnja bi trebalo da se bazira na: ekonomskim interesima ravnopravnih partnera; komercijalnim ugovorima o razmeni/kupovini/tranzitu električne energije kao na i komercijalnim ugovorima o izgradnji infrastrukture (na primer, gasovoda i dalekovoda) i korišćenju/tranzitu/prodaji enregetrike odnosno obezbeđenju sigurnosti oba sistema.

Uvod

Predmet preliminarne analize je stanje i razvojne mogućnosti energetskih sistema Srbije i Kosova; istorijat i stanje njihovih međuodnosa, kao i mogućnosti buduće saradnje.

Povezanost obezbeđivanja energetske budućnosti i razvoja energetike predstavljaju ključni element razvoja Srbije i Kosova, te i njihove saradanje. Sa svoje strane normalizacije odnosa Srbije i Kosova, kao i rešavanje pitanja statusa Kosova, postavlja saradnju ovih u kontekst zajedničke evropske budućnosti.

Osnovni ciljevi analize su:

- Sticanje potpunijeg uvida i razumevanje međuodnosa energetike odnosno bezbednosti i društvenih okolnosti u Srbiji i Kosovu;
- Sagledavanje uticaja napredovanja u procesu normalizacije na aktiviranje energetskog sektora i energetske saradnje Srbije i Kosova;
- Utvrđivanje mogućih oblasti i projekata za unapređenje stanja energetskog sektora i energetske bezbednosti Srbije i Kosova;
- Utvrđivanje mogućih projekata energetske saradnje Srbije i Kosova.

Analiza predviđena ovim projektom predstaviće u osnovnim crtama trenutno stanje u oblasti energetike i:

- Uzeće u obzir zvanične podatke iz različitih izvora (komparativna analiza i triangulacija podataka);
- Istaći će podatke koji nedostaju i istražiti kako se ti nedostaci mogu (zlo)upotrebiti;
- Istaći će specifične političko-ekonomske interese iza određenih političkih opcija (u Srbiji, Kosovu i na međunarodnom planu);
- Pretpostaviće kako bi budući pregovori mogli da izgledaju, koje oblasti će pokrivati i gde se može poboljšati transparentnost pregovaračkog procesa;
- Obrazložiće koje su prepreke za transparentniji proces pregovaranja i učešće javnosti u ovim procesima;

- Ponudiće okvir za održiviji energetski sektor na Kosovu, u kontekstu Energetske zajednice i procesa pristupanja Evropskoj uniji, uzimajući u obzir ekološke, ekonomske i osetljive društvene aspekte održivosti;
- Predložiće aktivnosti koje treba da pomognu civilnom društvu da se uključi u pregovaračke procese.

Metodološki okvir primenjen u ovoj analizi bio je sledeći:

<table>
<tr><th></th><th>Faza istraživanja</th><th>Pitanja od interesa</th><th>Metoda</th><th colspan="2">Lokacija</th></tr>
<tr><td rowspan="4">1</td><td rowspan="4">Pripremna analiza</td><td>- Postojeće studije i strategije (nacionalne + EU);
- Energetski bilansi Kosova;
- Kompatibilnosti energetskih sektora Kosova i Srbije i identifikacija elemenata moguće saradnje;
- Geografske i demografske karakteristike i upotreba zemljišta;
- Upotreba i potencijali obnovljivih izvora energije (naročito upotreba biomase);
- Distributivna mreža;
- Vlasničke strukture u proizvodnji i distribuciji električne i toplotne energije;</td><td>Kvantiativni (triangulacija)</td><td colspan="2">BG
PR</td></tr>
<tr><td>- Istorijat i stanje pregovora sa posebnim fokusom na energetski;</td><td rowspan="4">Kvalitativna</td><td rowspan="4">Terenski rad</td><td rowspan="2">BG (+teren)</td></tr>
<tr><td>- Analiza političkih/društvenih/ ekonomskih aktera na Kosovu i u Srbiji koji imaju uticaj na energetsku politiku.</td></tr>
<tr><td rowspan="2">2</td><td rowspan="2">Radionice</td><td rowspan="2">- Lokalni akteri sa posebnim fokusom na organizacije civilnog društva;
- Formalne i neformalne strukture proizvodnje i distribucije energije;
- Političke tenzije;
- Lokalni ekonomski interesi i strukture moći.</td><td>sever Kosova</td></tr>
<tr><td>Priština</td></tr>
<tr><td>3</td><td>Analiza</td><td>- Održivost energetskog sistema;
- Perspektive za energetski sektor u procesu pregovora Srbije i Kosova i transparentnost procesa;
- Mogućnosti saradnje u oblasti energetike, postojeće infrastrukture i mogućnosti korišćenja energetskih resursa u razvojnim projektima;
- Mogući katalizatori (“zelene”) promene.</td><td></td><td colspan="2">BG</td></tr>
<tr><td>4</td><td>Recenzija</td><td></td><td></td><td colspan="2">BG + međunarodno</td></tr>
</table>

Radi izrade preliminarne analize formiran je stručni tim u sastavu:

- dr Dušan Janjić, viši naučni savetnik Instituta društvenih nauka. Centar za sociološka istraživanja, Beograd, Srbija,
- profesor dr Sabri Limari, Univerzitet Priština, Kosovo,
- profesor dr Milan Radunović, ESI, Beograd.

U izradi preliminarne analize korišćeni su sledeći javno dostupni izvori:

- odaci o energetici Kosova su iz objavljenih godišnjih izveštaja Regulatornog ureda za energiju (ZRrE), Operator sistema prenosa i tržišta (KOSTT), Energetska korporacija Kosova (KEK), Ministarstva ekonomskog razvoja (MZhE), Međunarodne energetske agencije (IEA).
- Podaci o energetici Srbije su iz objavljenih godišnjih izveštaja JP „Elektroprivreda Srbije" (EPS), Elektromreže Srbije (EMS), Agencije za energetiku Republike Srbije (AERS), Ministarstva rudarstva i energetike Srbije (MRE), Međunarodne energetske agencije (IEA), Energy Community (EC).

Korišćeni izvori su sistematizovani i obrađeni i prema metodologiji EUSTAT-a.

U analizi društveno-istorijskog konteksta korišćena je stručna literatura (monografije, članci i Policy paper – analize i slično); relevantni domaći i međunarodni dokumenti; podaci iz empirijskih istraživanja kao i relevantni izvori iz medija (elektronskih i pisanih). U obradi ovih izvora primenjen je multidisciplinarni pristup, a pre svega metode politikološkog, pravnog i sociološkog istraživanja.

Izradu preliminarne analize podržala je Fondacija Henrich Bőhl. Regionalna kancelarija za Jugoistočnu Evropu.

Stavovi izneti u Analizi ne predstavljaju i stavove Fondacije Henrich Bőhl. Regionalna kancelarija za Jugoistočnu Evropu.

I DEO:

ODNOSI SRBIJE I KOSOVA IZMEĐU NORMALIZACIJE I ENERGETSKE BEZBEDNOSTI I ODRŽIVOSTI

Dr Dušan Janjić

1. Kratak opis najnovije istorije odnosa Srbije i Kosova (1999–2016)

Kosovo je teritorija površine 10.908 km^2, nastanjena sa preko dva miliona stanovnika, od čega su 1.800.000 Albanci. Kako čine 82% stanovništva Kosova, Albanci ovde predstavljaju većinsku etničku zajednicu.

Kosovo je, kao i Srbija, prostor na kome se susreću, sarađuju a i sukobljavaju ljudi i zajednice različitog etničkog porekla, kultura i vera. Za Kosovo je karakterističan proces etničke homogenizacije koji se ispoljava i na teritorijalnom nivou, u vidu koncentracije etničkih manjina u određenim teritorijalnim enklavama.

Miloševićev režim je, devedesetih godina dvadesetog veka, nastojao da uspostavi direktnu vlast nad Kosovom i to: sužavajući prava Albanaca kroz sistematski sprovođene kampanje njihove marginalizacije, diskriminacije i podsticanja socijalne, ekonomske i političke "motivacije" za odlazak sa Kosova. S druge strane, albanski vođa Ibrahim Rugova i Demokratski savez Kosova (DSK), u isto vreme, nastoje da izgradnjom institucija albanske "paralelne države" dosegnu nezavisnost Republike Kosova.

Rat na Kosovu, koji je započeo 28. februara 1998. godine, bio je jedan u nizu oružanih sukoba na prostorima bivše Jugoslavije, koji su bili deo procesa raspada bivše Jugoslavije i začetka novih država. Rat (1998–1999) pooštrio je nerešene probleme iz prošlosti, i uz pitanje statusa Kosova dodao nove probleme, među kojima su posebno: žrtve ratnih ubijanja, proterivanje iz domova i razaranja; slabljenje ionako slabe privrede; urušavanje javnog sektora koji je u

gorem stanju nego pre rata; otvaranje albanskog pitanja kao regionalnog pitanja ili kao pitanja mogućeg „ujedinjavanja svih albanskih zemalja".

Rat i kontrola vlasti Beograda nad Kosovom okončani su juna 1999. godine a s dolaskom UNMIK-a na čelu sa specijalnim predstavnikom generalnog sekretara Ujedinjenih nacija, na Kosovu, je uspostavljena „nova realnost". Pravni okvir za upravljanje kosovskom krizom je izgrađen na osnovu Rezolucije 1244 Saveta bezbednosti UN.

U slučaju Kosova izgradnja države nije bila proklamovani cilj NATO intervencije protiv Srbije odnosno SRJ, ali je praksom međunarodnog prisustva Kosovo u ostvarivanju Rezolucije 1244 Saveta bezbednosti UN, *de facto,* odvojeno od Srbije i usmereno ka izgradnji samostalne i nezavisne države. Istovremeno, proklamovani cilj međunarodne zajednice da Kosovo bude stabilno, demokratsko i višenacionalno društvo nije ni blizu ispunjenja (*Janjić, 2005:4)*.

U novijoj istoriji, Kosovo doživljava ubrzano modernizovanje privrede i društva, no i pored toga ostaje nerazvijeno područje. Društveno-ekonomske strukture i makroekonomski trendovi ne daju razloge za optimizam u pogledu budućnosti Kosova, ali u opštoj neizvesnosti oko budućnosti posebno mesto ima socijalno–ekonomska neizvesnost. Malo šta je uspešno urađeno da se podignu proizvodni kapaciteti i da se zaposli radna snaga. Proizvodnja na Kosovu je veoma niska, pa se ekonomski život bazira na trgovini i uvozu robe, a fiskalna stabilnost zasnovana je na prevelikom oslanjanju budžeta Kosova na carinske takse (70%). Na Kosovu nema značajnijeg direktnog stranog, a ni direktnog javnog investiranja. Kosovo ima slab finansijski sektor, skupe kredite, nisku stopu štednje i drugo. Kosovo je ekonomski zavisno od međunarodne pomoći. Značajan je priliv i od doznaka kosovskih Albanaca iz inostranstva. Kosovo je,u socijalnom smislu siromašno i nestabilno, preko 50 odsto stanovništva živi u bedi, a od toga preko 10 odsto na granici egzistencijalnog minimuma. S toga je ono i danas, kao i u prošlosti, oblast iz koje se odlazi. Kosovo je resurs za emigraciju kako visoko obrazovanih tako i neobrazovanih a pretežno mladih ljudi koji su u traganju za poslom i „boljim životom".

Ostvaren je pravi egzodus stanovništva sa sela u grad, iz poljoprivrede u industriju, a grad nije mogao da apsorbuje priliv stanovništva, a pogotovo da znatnije utiče na menjanje ukorenjenih navika i obrazaca života (*Janjić, 2003*). Kraj 2014. i početak 2015. godine protekao je u znaku masovnog iseljavanja Albanaca sa Kosova ka EU i to koridorom 10, kroz Srbiju ka Mađarskoj. Time je ova ruta otvorena i za stotine hiljada izbeglica iz centralne Azije i severne Afrike, koji su njome pokušali da stignu u EU, tokom 2015. godine.

Sve dok postoji spor između globalnih i regionalnih aktera povodom statusa Kosova ne može biti značajnog napretka u razvoju, te ni u energetskoj bezbednosti Kosova a ni Srbije i Albanije.

Krajem osamdesetih i devedesetih godina prošlog veka stvorene su okolnosti za izgradnju dva „paralelna društva" na Kosovu a održavanje „paralelnih struktura" (Albanaca i Srba) je podsticano vladajućim politikama toga doba a olakšano etničkim sastavom stanovništva Kosova, velikom etničkom distancom između Albanca i Srba. To objašnjava zašto su "paralelne strukture" na severu Kosova prihvaćene kao jedna od opcija za mnoge Srbe. Time je, pored toga što je i po broju stanovnika a i po površini, relativno mala oblast, sever Kosova, početkom 21. veka, bio jedno od najkomplikovanijih pitanja na Zapadnom Balkanu i u odnosima Beograda i Prištine (*Janjić, 2014).*

Na područjima Kosova (enklave na severu Kosova, u centralnom i jugoistočnom delu Kosova), u preko 250 naseljenih mesta, živi oko 130.000 stanovnika srpske nacionalnosti (vidi sliku: *Teritorijalni razmeštaj preostalog stanovništva srpske nacionalnosti na Kosovu*). Najveća teritorijalna koncentracija srpskog življa je na severu Kosova gde živi više oko 59.000 stanovnika ili preko 45% ukupnog srpskog stanovništva. Međutim, brojčana većina preostalih Srba živi južno od reke Ibra u grupisanim seoskim naseljima, često udaljenim jednih od drugih (*Janjić, 2005*:9).

Ekonomski, politički i društveni život i delovanje Srba na Kosovu otežan je niskim stepenom razvoja sredina u kojima žive, odsustvom sistematskih programa razvoja i stabilnih izvora finansiranja. To je doprinelo da se nastojanje Srbije i Srba da organizovanjem paralelnog života Srba na Kosovu, kroz zadržavanje zakonodavnog i institucionalnog sistema Republike Srbije na delu teritorije Kosova pretežno nastenjenom Srbima, vremenom urušilo. Realnost se menjala u korist jačanja institucija Kosova i međunarodnog prisustva koje podržava kosovske institucije. Opredeljenje Srbije da svoju budućnost potraži u EU je ključno uticalo da se rešenje potraži kroz ukidanje „paralelizma" na Kosovu i normalizacije odnosa Srbije i Kosova. To srpsku zajednicu upućuje ka integraciju u sistem Kosova. Tako je pitanje severa Kosova postalo jedno od važnijih pitanja na putu integracije Srba u sistem Kosova.[1]

Srce krize u odnosima Srba i Albanaca odnosno Srbije i Kosova je pitanje statusa: kako statusa Kosova tako i statusa srpske zajednice na Kosovu. Po ovom pitanju postoji duboka i žestoka podeljenost: Srbi i Srbija tvrde da je

1 Pitanje severa Kosova je u suštini pitanje statusa. Za Albance, to je pitanje dovršavanja izgradnje nezavisne države i uspostavljanja efektivne suverenosti na čitavoj teritoriji Kosova, a za Srbe koji žive na severu, pitanje njihovog državljanstva i nacionalnog statusa. Većina Srba na Kosovu, posebno na severu, radije vide sebe kao državljane Srbije i kao integralni deo srpske nacije, a prihvatanje institucija Kosova značilo bi prelazak u status „nacionalne zajednice" ili nacionalne manjine i državljanstvo Kosova. Ta perspektiva kod njih razvija strah od gubljenja identiteta i sadašnjih prava i sloboda. Ovi radikalno suprotstavljeni politički ciljevi, potpomognuti značajnim uticajem ekstremista, kao i velikom količinom naoružanja u posedu građana, učinili su da sever Kosova i Mitrovica postanu ozbiljan bezbednosni rizik a održavanje postojećeg stanja sve manje poželjno (*Perspektiva, 2013*).

Kosovo deo teritorije Republike Srbije i traže puno poštovanje Rezolucije SB OUN 1244, a prema ovoj rezoluciji, SB UN ima reč u određenju novog statusa; sa svoje strane, albanske vođe ne odustaju od zahteva za nezavisnost.

Posle godina lutanja UN i EU su, od 2005. godine, bliže stavu da bi Kosovo trebalo da postane nezavisna država nego da sačuva neki vid povezanosti sa Srbijom[2]. SB OUN je, odlukom od 24. oktobra 2005. godine da se pokrene „proces određivanja budućeg statusa Kosova", označio početak nove faze na Balkanu, koja uključuje dve komponente: razgovore o budućem statusu i diplomatske, političke, propagandne i druge aktivnosti aktera procesa.[3] Ovaj proces je *de facto* okončan sastankom u Beču, 10. marta 2007. godine, i odlukom Ahtisarija da svoj predlog, za koji nije dobio saglasnost Srbije, a koji je sam Ahtisari ocenio kao „do sada najbolji predlog", prosledi UN.[4] Od aprila 2006. godine, kada je Ahtisari bio prinuđen da se obrati Kontakt grupi za pomoć, povodom njegovog *Sveobuhvatnog predloga* započeo je svojevrsni mini rat SAD i EU, s jedne i Rusije i Kine, s druge strane. Uočavajući opasnost da Rusija, podržana Kinom, uloži veto

2 Ali, ni o tome nema jedinstva. Osnovni razlozi za ove razlike unutar EU su: unutrašnji politički strahovi od „kosovskog virusa"; sumnja da su kosovske institucije osposobljene da funkcionišu u korist stabilnosti Kosova i regiona. Međutim, međunarodna zajednica, naročito EU ne može da izađe iz stanja, koje je najvećim delom sama stvorila. Kosovo je zaista jedinstven primer u dosadašnjoj istoriji međunarodnih intervencija ili „mirovnih misija" po tome što stanje na njemu i njegov status predstavljaju rezultat procesa koji se odvija pod međunarodnim vođstvom, a koje je odobrio i potvrdio SB UN.

3 Razgovori o budućem statusu vođeni su u Beču, pod dirigentskom palicom Mahti Ahtisarija, a uz pratnju UNOSEK-a, uključujući zamenika Alber Rohana i pomoćnika Frenk Viznera. U okviru razgovora, Ahtisari i Rohan su, u novembru 2005. godine, posetili Prištinu, Beograd, Tiranu, Podgoricu i Skoplje. U toku 2006. godine, održano je petnaest rundi direktnih razgovora između pregovaračkih timova Beograda i Prištine. Razgovori su bili na teme decentralizacije, zaštite kulturnog i verskog nasleđa na Kosovu, ekonomska pitanja i zaštite prava zajednica. Od 26. januara 2006. godine, predstavnici ekspertske misije UNOSEK-a posećivali su Beograd i Prištinu kako bi odvojeno razgovarali sa stranama o raznim pitanjima. Takođe, od novembra 2005, Ahtisari i njegov zamenik imali su brojne sastanke sa ostalim ključnim akterima u procesu: izveštavanje Savetu bezbednosti (4. mart, 13. jul i 22. septembar 2006. godine); sastanci sa KG, diplomatama EU i drugim međunarodnim akterima, uključujući NATO i OEBS. Pored toga, Ahtisari je predsedavao direktnim razgovorima sa rukovodstvom Srbije i Kosova u Beču, 24. jula 2006. godine. Nakon sastanka sa GS UN, 25. januara 2007. godine, u Parizu, na kojem ga je izvestio o najnovijem razvoju događaja u procesu rešavanja statusa Kosova i predočio mu predlog, Ahtisari se, 26. januara 2007. godine, u Beču, sastao sa članovima KG, kojima je izneo sadržaj svog predloga.

4 Na početku razgovora o budućem statusu Ahtisari je najavljivao da će posao završiti predlogom koji će obe strane moći da predstave kao svoju pobedu. Međutim, *Sveobuhvatni predlog* je takav da su ga obe strane videle kao svoj gubitak, koji su Albanci lakše prihvatili nego Beograd i Srbi, a to pre svega zato što veruju u garancije Vašingtona da će Kosovo biti nezavisno. Sve u svemu, umesto da olakša posao oko postizanja dogovora Ahtisari je i sam postao problem jer se, u pratnji svog zamenika Rohana, aktivno uključio u borbu protiv „srpsko–ruske opstrukcije". To je u skladu s njegovom odlukom da, i pored nezadovoljstva koje nije skrivao u javnim nastupima po okončanju razgovora u Beču, februara 2007. godine, „ode s velikim praskom". Zato je svoj predlog, koji zagovara od 2001. godine, o „uslovnoj nezavisnosti", promenio u predlog „nezavisnost koja će biti međunarodno nadgledana u inicijalnom periodu" (tačka 1. *Izveštaj generalnom sekretaru o toku razgovora o statusu Kosova*).
Ahtisarijeva misija nije olakšala proces određivanja budućeg statusa Kosova, već je ovaj proces dodatno iskomplikovala. Sam Ahtisari se pobrinuo za to jer je kreirao situaciju „uzmi ili ostavi" (Janjić, 2007).

na *Sveobuhvatni predlog*, EU i SAD prihvataju predlog Rusije da se formira Misija SB UN koja bi trebalo da ponudi osnovu za približavanje stavova.[5] Uočavajući da Misija nije otklonila blokadu rešenja u SB UN, SAD i EU su priznale jednostranu proglašenu nezavisnost Kosova[6].

5 SB UN je na svojoj sednici od 3. aprila 2007, na predlog Rusije odlučio da se formira Misija SB UN koja je trebalo da, tokom maja 2007. "verifikuje primenu UN standarda na Kosovu.
U periodu april 25–28. 2007, Misija je obavila razgovore sa najvažnijim činiocima procesa određivanja budućeg statusa Kosova (Beograd, Priština, UNOSEK, NATO i European Commission). Ovi razgovori su kao rezultat dali neke tehničke elemente koji su "kupili dodatno vreme" SB UN u odlučivanju o prihvatanju Ahtisarijevog izveštaja. Takođe, pokazalo se da postoji saglasnost oko toga da bi UNMIK trebalo da zatvori svoja vrata; da bi EU trebalo da preuzme vodeću ulogu na Kosovu. Te da je zbog toga potrebna nova rezolucija SB UN o Kosovu; da bi bilo kakva jednostrana akcija učinila situaciju na Kosovu i regionu još težom. Pokazalo se i da nema saglasnosti ni u SB UN a ni u regionu za promenu Rezolucije 1244.

6 U koordinaciji s Vašingtonom i Briselom, Parlament Kosova je, 17. februara 2008. godine, usvojio *Deklaraciju o nezavisnosti Kosova*. Deklaracija se poziva na volju naroda Kosova kao i na punu saglasnost s Ahtisarijevim *Sveobuhvatnim predlogom*. U Deklaraciji se Kosovo definiše kao "demokratska, sekularna i multietnička republika". Takođe, se priznaja međunarodno prisustvo odnosno vodeća uloga EU i NATO na Kosovu.

2. Normalizacija – put ka mogućem rešenju

Od momenta prihvatanja dokumenta *Council joint action 2008/124/CFSP of 4 February 2008 on the European Union Role of Law Mission in Kosovo, EULEX Kosovo*, EU postaje vodeći akter u traženju rešenja za status Kosova i odnose Kosova i Srbije unutar "zajedničke evropske budućnosti". Tokom vremena, kroz dijalog i mnoge dilpomatske, političke, ekonomske i bezbednosne aktivnosti EU i SAD kristalisala se ideja da je proces normalizacije put ka mogućem rešenju.

Iako je proces pridruživanja EU započet pre početka procese normalizacije, za Srbiju su ova dva procesa normalizacije postala isprepletana. Pitanje normalizacije (*Poglavlje 35*) je ono kojim se počinje i završava pregovarannje o članstvu Srbije u EU. Zato se može reći da ono ima povećano značenje u odnosu na druga pregovaračka poglavlja, te i da je jedan od najvažnijih uslova za dostizanje "evropske budućnosti".

Srbija je prvi korak u procesu približavanja EU napravila u aprilu 2005, kada je tadašnja državna zajednica Srbija i Crna Gora dobila pozitivnu ocenu Studije o izvodljivosti za početak pregovora sa EU o zaključenju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. Početak pregovora o SSP svečano je objavljen 10. oktobra 2005, a pregovori su počeli 7. novembra i nastavljeni u aprilu 2006. Delegacije Srbije i EU su 10. septembra 2007. u Briselu usaglasile tekst *Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju* (SSP). SSP je parafiran u novembru te godine u Briselu, a potpisan je 29. aprila 2008, u Luksemburgu. Evropski parlament

ratifikovao je SSP sa Srbijom 19. januara 2011. Proces ratifikacije u zemljama članicama završen je 18. juna 2013. kada je SSP ratifikovala Litvanija kao poslednja članica EU, a stupio je na snagu 1. septembra 2013 godine.[7]

U novembru 2009. Savet ministara EU usvojio je odluku kojom se građanima Srbije, Crne Gore i Makedonije od 19. decembra 2009. ukidaju vize za putovanja u zemlje šengenskog prostora EU.

Evropska komisija (EK) je, 12. oktobra 2011, preporučila da se Srbiji dodeli status kandidata za prijem u EU, "uz razumevanje da će se dijalog Beograd-Priština obnoviti i da će se u dobroj veri sprovesti postignuti dogovori". Komisija je preporučila da pristupni pregovori počnu čim Srbija ostvari "dodatni značajan napredak u daljoj normalizaciji odnosa sa Kosovom". Evropski savet odlučio je da se Srbiji, u martu 2012. godine, odobri status kandidata za članstvo u EU ako dodatno sredi odnose s Prištinom. Od tada dva procesa: uključivanje Srbije u EU i normalizacija odnosa Srbije i Kosova postaju neraskidivo vezani. Jedan zavisan od drugog.

Rezolucija SB UN 64/298, od marta 2011. godine, odredila je dijalog koji se vodi između Srbije i Kosova pod pokroviteljstvom EU (Briselski dijalog) na sledeći način: „normalizacija je u funkciji uspostavljanja mira, bezbednosti i stabilnosti Zapadnog Balkana, promocije saradnje, prednosti uključivanja u EU za poboljšanje uslova u kojima ljudi žive". U stvarnosti, to su mnogi koraci na dugom putovanju koje bi trebalo da učine sve strane, pre svega Srbija i Kosovo.

Sama normalizacija se vidi kao etapni cilj, koji se postiže „punom normalizacijom" kroz pregovore o članstvu u EU, u slučaju Srbije, i kroz pregovore o SSP i, kasnije, o članstvu u EU, u slučaju Kosova. Dakle, krajnji cilj je isti i za Srbiju i za Kosovo: članstvo u EU, odnosno „zajednička evropska budućnost" (*Janjić, 2015:10,11)*.

Prva runda dijaloga je održana 8. i 9. marta 2011. godine. Sve se, od ove runde pa do 8. jula 2012. godine, odvija isključivo kao „tehnički dijalog"[8]; od 8. jula 2012. godine počinju sastanci premijera Kosova i Srbije ili „politički dijalog".[9]

U osnovi pozitivan trend u dijalogu iskazan je početkom 2013. godine. Tada su se, pored razjašnjenja brojnih pitanja od značaja za primenu ranije postignutih dogovora (pre svega u vezi sa integrisanim upravljanjem prelazima

7 Sporazum Srbije i EU o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) stupio je na snagu 1. septembra, posle osam godina od početka pregovora, a njegovo sprovođenje biće jedno od merila za praćenje napretka u pregovorima o članstvu u EU. Stupanjem na snagu SSP Srbija dobija status države pridružene EU, što je status najbliže veze sa EU koju može imati neka zemlja koja nije članica.

8 Primena tehničkih sporazuma omogućuje uspostavljanje evropskih standarda koji podržavaju proces normalizacije odnosa Kosova i Srbije. Zbog toga imaju značajnu ulogu i u kontekstu rešavanja statusa Kosova. Uz to, stvaraju se i pretpostavke za ukidanje prepreke bržeg ekonomskog razvoja Kosova, uključujući i sever Kosova (A "Peace Treaty', 2012: 6, 8, 10).

9 "Politički dijalog" se koncentrisao na vruću tačku normalizacije odnosa Kosova i Srbije – nesporazume na i oko severa Kosova (A '*Peace Treaty*', 2012: 6, 8, 10). A, Srbi i Albanci i dalje žive svoje „paralelne živote", loše misle jedni o drugima i vide sebe kao žrtve. Oni žive jedni pored drugih, a ne i zajedno.

na severu Kosova), dogodila i dva značajna proboja.[10] Odlučujući korak načinili su premijeri Kosova i Srbije Hašim Tači i Ivica Dačić, 19. aprila 2013. godine, kada su parafirali *Sporazum o normalizaciji odnosa Beograda i Prištine.*[11]

10 Na sastanku održanom 17. januara 2013. godine, postignut je dogovor premijera Srbije i Kosova o formiranju kancelarija za vezu, razmeni „oficira za vezu", i pojašnjeni su njihovi zadaci. Ovim korakom uspostavljen je novi kanal komunikacije i institucija koja će olakšavanjem primene postignutih sporazuma biti značajan akter buduće normalizacije odnosa između Beograda i Prištine.
Drugi proboj predstavljao je susret predsednika Republike Srbije Tomislava Nikolića i predsednice Kosova Atifete Jahjage, 6. februara 2013. godine, u kabinetu visoke predstavnice EU. Ovim susretom predsednika, dijalog je postigao očekivanje koje je postavljeno na početku, kada je određen kao „politički dijalog na najvišem nivou". Takođe, na ovom sastanku je postignuta saglasnost o nastavku dijaloga, o potvrđivanju normalizacije odnosa između strana kao osnovnog cilja dijaloga, i o otvaranju komplikovanih pitanja, kakvo je sever Kosova, na prvom sledećem sastanku dva premijera koji je predviđen za 19. februar 2013. godine.

11 U prvoj tački uspostavlja se postojanje Zajednice/asocijacije srpskih većinskih opština na Kosovu (ZSO), članstvo je otvoreno i za druge zajednice uz saglasnost članica.
U drugoj tački navodi se da će ZSO imati osnivački statut. Može biti ukinuta samo odlukom opština koje su u njenom sastavu. Garancije za ZSO su važeći zakon i Ustavni zakon.
U trećoj tački se navodi da će organizacija ZSO biti zasnovana na istim osnovama kao i asocijacija kosovskih opština, odnosno imaće predsednika, potpredsednika, skupštinu i veće.
U četvrtoj se navodi da će opštine članice, u skladu sa Evropskom poveljom o lokalnoj samoupravi i kosovskim zakonima biti ovlašćene da sarađuju vršeći svoje nadležnosti kolektivno preko zajednice. ZSO će imati puni nadzor u oblastima ekonomskog razvoja, obrazovanja, zdravstva, urbanog i ruralnog planiranja.
U petoj se navodi da zajednica/asocijacija ima i dodatne nadležnosti, koje će na nju preneti centralne vlasti u Prištini.
U šestoj tački se navodi da će ZSO imati predstavničku ulogu pri centralnoj vlasti, kao i mesto u lokalnim, savetodavnim telima u tu svrhu. Kako bi se navedeno sprovelo, predviđa se funkcija monitoringa.
U sedmoj tački navodi se da će policija biti jedinstvena i to će biti kosovska policija. Čitava policija sa severa Kosova treba da bude integrisana u okvire kosovske policije. Plate će isplaćivati jedino kosovska policija.
U osmoj se navodi da će pripadnicima drugih bezbednosnih srpskih struktura biti ponuđeno mesto u odgovarajućim kosovskim strukturama.
U devetoj, koja je bila sporna u poslednjim rundama dijaloga, navodi se da će četiri opštine sa većinskim stanovništvom (Severna Mitovica, Zvečan, Zubin Potok, Leposavić) na severu Kosova dobiti regionalnog komandanta policije. Komandant treba da bude kosovski Srbin, kojeg će imenivati MUP, a na osnovu predloga koji će dostaviti predsednici četiri opštine u ime zajednice. Sastav policije na severu odražavaće etnički sastav stanovništva ove četiri opštine.
U desetoj tački se navodi da će pravosuđe biti integrisano i radiće u okvirima pravnog sistema Kosova. Apelacioni sud u Prištini će formirati panel sudija u kome će većinu činiti sudije kosovski Srbi. Oni će biti nadležni za opštine sa većinskim srpskim stanovništvom. Odeljenje apelacionog suda, uključujući sudije i osoblje, imaće sedište u severnoj Mitrovici. Svaki panel ovog odeljenja biće sastavljen većinski od sudija kosovskih Srba. U zavisnosti od prirode predmeta sudiće nadležne sudije.
U jedanaestoj se predviđa održavanje lokalnih izbora za 2013, uz podršku OEBS-a i po zakonima Kosova i međunarodnim standardima.
U dvanaestoj se potpisnici obavezuju na izradu plana za implementaciju dogovorenog do 26. aprila, a pri primeni sporazuma mora postojati transparentnost finansiranja.
U trinaestoj se obavezuje postizanje sporazuma o telekomunikacijama i energetici do juna 2013.
U četrnaestoj se navodi da se dve strane obavezuju da neće jedna drugu blokirati, niti podsticati druge da blokiraju evropske integracije druge strane.
U petnaestoj se predviđa formiranje Odbora za primenu dogovora uz podršku Evropske unije.
Ovaj sporazum je, zapravo, sporazum o podeli vlasti (Power – Sharing) unutar koga će opštine sa većinskim srpskim stanovništvom uključujući i četiri opštine na severu Kosova imati autonomiju u oblastima zdravstva, obrazovanja, kulture, a za uzvrat vratiti policiju i pravosuđe centralnim vlastima Kosova.

Iz brojnih susreta proisteklo je oko 30 sporazuma, brojni „dogovoreni zaključci", akcioni planovi, tehnički protokoli itd. Briselski dijalog je praćen i nizom drugih aktivnosti podstaknutih i podržanih od EU. Reč je i o saradnji zemalja Zapadnog Balkana ili „Balkana šestorice", o tzv. Berlinskom procesu kao i o saradnji privrednih komora, kompanija i privrednika uz podršku *Evrokomore*.

Pored brojnih razlika i sukoba albanska i srpska strana se slažu da njihove zemlje budu deo EU, odnosno da dostignu „evropsku budućnost". To je razlog zašto se EU „uhvatila"za ovo opredeljenje Srbije i Kosova. Kako EU ne može da primi u svoje članstvo države koje nisu rešile međusobne nesporazume poput sukoba oko granica, putovanje ka EU za Srbiju[12] će biti duže i teže nego u drugim primerima pridruživanja EU.[13]

Nepomirljivi sukob između Srbije i Kosova i razlike po ovom pitanju među zemljama članicama EU prepreka su koju bi dijalog trebalo da prevaziđe. To je izuzetno težak zadatak jer se životna pitanja poput slobode kretanja ili energetske bezbednosti prepliću sa pitanjem statusa koje je izuzetno politizovano. Do sada se pokazalo da je napredovanje ka članstvu u EU efikasno sredstvo za stvaranje povoljnih okolnosti za dijalog, ali pokazalo se da ovo napredovanje nije pravolinijsko. Sve u svemu, „približavanje EU" nije „čarobna formula" koja sama po sebi može da reši pitanje statusa Kosova tako što bi obezbedila priznavanje nezavisnosti Kosova od strane Srbije.[14]

Zbog vanrednih parlamentarnih izbora, u Srbiji i na Kosovu, 2014. godine; uz dramu oko konstituisanja Vlade Kosova koja je trajala sve do januara 2015. godine i političkom krizom na Kosovu koje je povremeno dovodila do blokade rada Parlamenta Kosova; vanredni parlamentarni izbori i konstituisanje Vlade Srbije su od marta do polovine jula 2016. godine, potom predsednički izbori u Srbiji, april 2017. godine, vanredni parlamentrani izbori na Kosovu, jun 2017. godine, kao i najverovatniji izbori za Beograd, parlament Vojvodine i vanredni parlamentarni izbori u Srbiji. Sve to okupira pažnju i interes javnost i vlasti

12 Na primer, po strategiji EK za proširenje EU, Kosovo bi za dobijanje statusa kandidata za EU trebalo da ispuni uslove utvrđene od strane EU uključujući „Kopenhaške kriterije". S toga se Kosovo poziva da nastavi pozitivne odnose sa Srbijom i da primenjuje sporazume koji su sačinjeni u toku dijaloga. Među drugim prioritetima su vladavina prava, kriteriji iz vizne mape puta, suočavanje s organizovanim kriminalom i korupcijom, reforme pravosuđa i javne administracije, manjinska prava, pitanja trgovine, nezaposlenosti, slabosti na tržištu rada i promocija demokratskih prava (vidi:http://ec.euro pa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/ strategy_paper 2013_en.pdf, pg. 7).

13 Pridruživanje Srbije EU je započelo skoro deset godina pre početka procese normalizacije. Po ovome, Srbija predstavlja izuzetak ili „poseban slučaj" u odnosu na druge zemlje koje su putovale putem pridruživanja EU. To važi i u poređenju sa drugim zemljama Zapadnog Balkana koje su kandidati za EU ili su već otpočele pregovore o pridruživanju. To je rezultat činjenice da nijedna od ovih zemalja nema problem separatizma, odnosno izdvajanje jednog dela njene teritorije.
Što se tiče Kosova, ono je po mnogo čemu „slučaj za sebe", pa i po tome što će njegova „evropska budućnost" zavisiti od toga koliko sarađuje s Beogradom, od koga se inače odvojilo.

14 Primer Kipra ukazuje da problem severne Turske Republike nije rešen, a Kipar je primljen u EU (*Perspektiva*, 2013: 9, 10).

Kosova i Srbije. Zato se može oceniti da je od kada traje Briselski dijalog, sa stanovišta normalizacije odnosa Srbije i Kosova „izgubljeno vreme“ . I pored toga nije sporno da je u dosadašnjem toku normalizacije postignut svojevrsni napredak. To posebno važi za potpisivanje Sporazuma o principima. Ali, sve to nije garancija za ukupni pozitivni ishod dijaloga.

3. Energetska bezbednost i životna sredina u procesu normalizacije

3.1. Energetika u Briselskom dijalogu

Briselski dijalog se posebno pozabavio otvorenim pitanjima energetske bezbednosti odnosno i sa dva međusobno povezana pitanja:

- upravljanje vodom, otpadom, zemljištem i životnom sredinom;
- i energetikom.

U okviru političkog dijaloga, 8. septembra 2013. godine, parafirani su *Aranžmani u oblasti energetike* (vidi: *Dodatak broj 1)* kojim se uređuju budući odnosi između Elektromreže Srbije (EMS) i Kosovskog elektro prenosnog sistema i tržišnog operatera (KOSTT).

Aranžmanima je predviđeno da EMS podrži nastojanje KOSTT da postane član u ENTSO-E asocijaciji i postane zasebna kontrolna oblast, a da Priština za uzvrat srpskoj strani omogući registraciju dva nova preduzeća koja bi se bavila trgovinom električne energije na veliko i snabdevanjem i distributivnim uslugama.

Posle višegodišnjeg sporenja Beograda i Prištine o tome ko snabdeva strujom sever Kosova, na osnovu dogovora iz 2013. godine, preduzeće „Elektrokosmet" koje je u sastavu EPS, će biti transformisano u novo preduzeće, snabdevača i distributera struje za četiri opštine na severu Kosova, a u skladu sa

kosovskim pravnim okvirom. Zaposleni u „Elektrokosmetu" će biti uključeni u tu novu kompaniju ili će im biti ponuđeno zaposlenje u KEDS-u.

EMS se obavezala da će međunarodno priznati KOSST kao jedinog operatera prenosne mreže na Kosovu i da će podržati njegovo članstvo u Udruženju operatera transmisije, sistema i tržišta za električnu energiju u Evropi. KOSTT je odgovoran za prenos električne energije do glavnih elektromreža i izvan i kroz Kosovo (Vidi: *http:/www.balkaninsight.com).* KOSTT će izvršiti ponovno povezivanje dalekovoda od 110 KV kod mesta Valač i preuzeti kontrolu nad tom trafo stanicom odnosno konekcijom dve prenosne mreže. Ovim preuzimanjem KOSST će u potpunosti preuzeti kontrolu nad prenosnim sistemom Kosova. Regulatorni organi obe strane će izdavati licence koje obuhvataju trgovinu (uvoz, izvoz, tranzit) i snabdevanje električnom energijom Kosovskoj elektroenergetskoj korporaciji (KEK), Kosovskom preduzeću za distribuciju i snabdevanje električnom energijom (KEDS) i "Elektroprivredi Srbije" (EPS).

Okvirni sporazum o regulisanju operacije i tržišnih odnosa između KOSTT (Kosovo)i EMS (Srbije) od 12. februara 2014. godine je, između ostalog, omogućio da KOSTT postane nezavisni regulator i deo ENTSO-E mehanizma kompenzacija između operatora u prenosnom sistemu (ITC). EMS i KOSTT su potpisali okvirni sporazum koji ima za cilj rešavanje dugog perioda otvorenih pitanja, uključujući i pitanja distribucije i snabdevanja na severu Kosova (*http://www.bal ka ninsight.com*). Po tom, takozvanom *Inter–TSO sporazumu za mrežu upravljanja i sistema operisanja* (*Inter-TSO Agreement for network management and system operation*) od 14. septembra 2014. godine, između ostalog, je omogućeno prihvatanje regulatorne oblasti za KOSTT (Control Area) i članstvo u ENT SO-E (European Network of Transmission System Operators) (*Brusels Agreement Implementation, 2015: 16, 17*).

Opšti napredak u oblasti energetike je bio dobar, ali su neka od pitanja i dalje blokirana (*Brussels Agreement Implementaion, 2015: 16*). Među pitanjima oko kojih se spori i dugo raspravlja su upravljanje proizvodnjom i prenosom električne energije na severu Kosova i pitanje svojinskih prava, odnosno imovine. Istovremeno, Kosovo, pred regionalnim energetskim regulatorom (Energy Community), potražuje od Srbije 5 miliona evra po godini po osnovu neplaćenih poreza budžetu Kosova. Kosovo optužuje energetskog operatera iz Srbije i da je oštetio potrošače sa Kosova za 10 miliona evra po godini jer je nezakonito nivelisao cene i povećavao cenu energije za 20 centi. Po tvrdnjama Prištine, samo KEK je ovlašćen da snabdeva energijom na čitavom Kosovu, a „Elektrokosmet" ili EPS nemaju pravo da naplaćuju električnu energiju na Kosovu. Naravno, Beograd i EPS tvrde da ne rade protivno zakonu i da imaju gubitke na severu Kosova, u iznosu od 100 miliona evra koje pravdaju time da više od deset godina potrošači ne plaćaju račune za utrošenu električnu energiju.

Briselski dijalog je doveo do određenja međusobnih odnosa dva operatora (EMS i KOSTT) i stvorio osnov za saradnju prenosnih sistema:[15] upravljanje trafostanicom „Valač", na jezeru Gazivode,[16] čime se stvaraju uslovi za kontrolu tokova energije u oba elektro energetska sistema; stvoreni su uslovi za uvođenje novog operatora za snabdevanja električnom energijom severnog dela Kosova, kontrolu konzuma i uvođenje naplate. Kosovo je pristalo da registruje preduzeće „EPS Trgovina d.o.o. Kosovska Mitrovica" uz dopunu dokumentacije (*Izveštaj, 2015: 9, 10).*

Radi izvršenja obaveza prema „Dogovorima o energetici", iz septembra 2013. godine, obe strane su se saglasile 25. avgusta 2015. godine sa *Zaključcima EU posrednika o sprovođenju Sporazuma o energetici iz 2013. godine* (Vidi: *Dodatak broj 2*). Dogovoreno je da će Kosovo dozvoliti EPS-u da osnuje kompaniju za trgovinu električnom energijom na Kosovu, u skladu sa svojim nediskriminatornim obavezama u okviru Energetske zajednice, kao i sa pravnim i regulatornim okvirom Kosova. Ova kompanija će podneti zahtev za licencu koja obuhvata uvoz, izvoz i tranzit, i ta će joj licenca biti odobrena. Naziv ove kompanije biće „ElektroSever". Posebno je važno da su se strane u odeljku „Odricanje od odgovornosti" izjasnile da se ne slažu po pitanju imovine.[17] Time je zadovoljen zahtev Beograda da se raspravlja o imovini a i nastojanje Kosova da istakne svoje pretenzije na imovinu na teritoriji Kosova, a da se sporazum o energetici ipak postigne.

U toku 2016 godine, Srbija je ispunila sve svoje obaveze predviđene Aranžmanom: EMS je povukao žalbu u organizaciji *ENTSO-E*, a 1. oktobra 2015. godine potpisan je *Connection Agreement*, koji predviđa da će KOSTT postati zasebna kontrolna oblast, ali uz uslov da kompanija „ElektroSever" prethodno dobije licencu za snabdevanje električnom energijom i da ona postane operativna. Ali, još nije došlo do sprovođenja odredaba *Connection Agreement*-a jer Srbija to povezuje sa osnivanjem dve kompanije ("EPS trgovina" i „ElektroSever") (*Izveštaj o napretku, 2016: 8*).

15 Između EMS i KOSTT su, u skladu sa *Aranžmanom*, 15. septembra 2014. godine, potpisani Ugovor o interkonekciji i Ugovor o servisnim uslugama. Potpisivanjem ovih ugovora, u skladu sa Aranžmanom, 19. septembra 2014. godine, omogućeno je parafiranje Akcionog plana, koji je potom predat predstavnicima EU.
EMS je aktivnom podrškom u potpunosti izvršio obaveze iz Sporazuma i Akcionog plana i omogućio da KOSTT, od 1. juna 2015. godine, uspostavi kontrolnu oblast.

16 U veoma malom procentu električna energija se proizvodi u hidroelektrani „Gazivode" (38 KW, što je oko 2% ukupnih potreba Kosova). Stručnjaci predlažu da se, u sklopu diversifikacije izvora snabdevanja, Kosovo obezbedi strujom iz hidroenergetskih izvora na dva načina: kroz sistem malih hidroelektrana, što je posebno interesantno za sever Kosova ali i za opštine Tutin i Novi Pazar u Srbiji (s toga bi po pitanju daljeg korišćenja hidropotencijala Gazivode trebalo da se postigne jasan dogovor Beograda i Prištine), kao i kroz izgradnju velike brane u mestu Žur kod Prizrena, koja bi iskoristila oko 43% ukupnog hidropotencijala Kosova.

17 „Kosovo smatra da je, u skladu sa Ustavom i zakonima Kosova i međunarodnim pravom, odnosno Rezolucijom SB UN 1244 i relevantnim uredbama UNMIK-a, imovina na teritoriji Kosova u vlasništvu Kosova. Srbija smatra da je, u skladu sa domaćim i međunarodnim pravom, odnosno Rezolucijom SB UN 1244, imovina na teritoriji Kosova u vlasništvu Srbije, prema posebnom pokrajinskom uređenju i u potpunosti u saglasnosti sa Ustavom Srbije".

Ono što je u Briselskom dijalogu postignuto, u periodu od 2013. do 2016. godine, u oblasti energetike olakšava dostizanje sledećih zajedničkih ciljeva:

- Zajedničko i regionalno transparentno tržište energije;
- Zajednički nastup po pitanju finansiranja izgradnje i nabavka povoljnih finansijskih kredita iz međunarodnih finansijskih institucija;
- Optimalna saradnja u izgradnji gasne mreže u regionu;
- Zajednički nastup u preispitivanju primene direktiva Evropske energetske zajednice vezano za zaštitu okoline i uticaja na drastičan porast cene električne energije u ovom siromašnom regionu; Pristup izgradnji obnovljivih izvora energije sa stanovišta sigurnosti snabdevanja i uticaja na cene električne energije i saradnja regulatornih agencija za energiju (*Janjić, 2015: 45–47).*

3.2. Energetika i ekologija izazovi normalizacije života u Srbiji i na Kosovu

Briselski dijalog u potpunosti uvažava činjenicu da su Kosovo i Srbija u Energetskoj zajednici. Republika Srbija je, 2006. godine, prihvatila, potpisala i ratifikovala *Ugovor o osnivanju Energetske zajednice*. Time je kao jedan od svojih prioriteta postavila i uspostavljanje regionalnog tržišta energije i njegovu integraciju u energetsko tržište EU. To je tržište sa 55 miliona ljudi a osnovu za izgradnju energetskog tržišta u Jugoistočnoj Evropi te i Zapadnog Balkana kao dela ovog tržišta predstavlja *Sporazum o uspostavljanju energetske zajednice* (*Verivox, 2006*). Takvo tržište bi trebalo da omogući značajnije investiranje u sektor odnosno u narednih desetak godina nastaviće se modernizacija elektrana, njihovo prilagođavanje evropskim normama i izgradnja novih energetskih mreža koja zahteva investicije od 20 milijardi evra. To bi trebalo snažno da doprinese ekonomskom razvoju i stabilnosti zemlje i regiona. Funkcionisanje tržišta se mora zasnivati na implementaciji relevantnog pravnog okvira i pravnih tekovina Evropske unije u oblasti energetike, ali i zaštite životne sredine, konkurencije, korišćenja obnovljivih izvora energije i energetske efikasnosti.

Ratifikacijom *Ugovora o osnivanju Energetske zajednice 2006,* Srbija je prihvatila obavezu da primeni evropske direktive u oblasti obnovljivih izvora energije. Radna grupa Energetske zajednice Jugoistočne Evrope prihvatila je 6. decembra 2011. godine da udeo energije iz obnovljivih izvora iznosi 21,2% u ukupnoj potrošnji energije u Srbiji, odnosno da to bude osnovica za utvrđivanje obaveze Srbije za povećanje učešća obnovljivih izvora energije u potrošnji do 2020. godine. Na osnovu toga, Srbija je preuzela obavezu da do 2020. godine poveća udeo energije

iz obnovljivih izvora u ukupnoj potrošnji sa sadašnjih 21,2 na 27%. Srpske vlasti su pregovarale da polazna osnova i koeficijent uvećanja bude manji, kao i da se prilikom utvrđivanja cilja uzme u obzir i pitanje energetske efikasnosti.

Energetska politika Srbije, pa i oblast obnovljivih izvora energije je definisana *Zakonom o energetici*, 2011. godine.[18] Nova direktiva EU predviđa mere za saradnju sa potpisnicima Ugovora o osnivanju Energetske zajednice, pošto primene direktivu, ali su i pre toga predviđeni neki podsticaji. Direktiva omogućava i saradnju članica EU u zajedničkim projektima sa trećim zemljama a pruža im mogućnost da uključe uvezenu obnovljivu energiju u dostizanje nacionalnih obavezujućih ciljeva.

Sa svoje strane, od 2009. godine, u Srbiji su uvedene podsticajne mere za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora energije.[19] Posebna naknada za subvencionisanu struju iz obnovljivih izvora energije u iznosu od 4,4 pare po kilovat satu naplaćuje se od računa za mart 2013. godine. Prosečan račun za struju u Srbiji od oko 400 kilovat sati uvećan je za oko 16 dinara. Novac od naknade ide na poseban račun sa koga će se plaćati struja iz obnovljivih izvora energije otkupljena od povlašćenih proizvođača po subvencionisanim cenama, fid-in (feed-in) tarifama. Svake godine će biti određivan iznos naknade koji će se povećavati sa rastom proizvodnje struje iz obnovljivih izvora energije i očekuje se da će 2020. godine po računu za struju u proseku plaćati 400 dinara.

Druge podsticajna mere u različitim zemljama su umanjene ili oslobađanjem poreza i učešćem u ulaganjima pre svega u tehnologije.

Zakonom su predviđene i mere podsticaja za proizvodnju toplotne energije iz obnovljivih izvora energije, pošto prema direktivama EU i ona ulazi u energetski bilans. Predviđeno je da se podsticajne mere za proizvodnju toplotne energije prebace na lokalni nivo, odnosno da o njima odlučuju lokalne samouprave.

Akcioni plan, koji je predstavljen u februaru 2013, predviđa da do 2020. u pogonu budu objekti snage 500 megavata za proizvodnju struje iz vetra, 438 megavata mini hidroelektrana, 100 megavata elektrana na biomasu, 30 megavata na biogas, po 10 megavata na deponijski gas i sunčevu energiju, tri megavata za elektrane na otpad i jedan megavat na geotermalnu energiju.

18 Usvajanje tog zakona je jedan od koraka koje je Srbija morala da preduzme da bi ispunila uslove za sticanje statusa kandidata za članstvo u EU. Zakonom se podstiču investicije u obnovljive izvore energije, kroz pojednostavljivanje procedura za ulaganje i uvođenje povlašćenih proizvođača energije iz biomase, vode, vetra, solarne i geotermalne energije. Zakon o energetici uvodi garancije porekla za električnu i toplotnu energiju proizvedenu iz obnovljivih izvora energije, koje će proizvođačima omogućiti da izvoze "zelenu energiju".

19 Uredba o uslovima za sticanje statusa povlašćenog proizvođača električne energije iz obnovljivih izvora i uredbe kojom se uvode garantovane otkupne cene (fid-in tarife) za tako proizvedenu struju i garantovani period otkupa od 12 godina.Vlada je izmenama i dopunama *Uredbe o Programu sprovođenja Strategije razvoja energetike* potvrdila da je jedan od njenih prioriteta veće korišćenje obnovljivih izvora energije. Vlada Srbije je, 24. januara 2013. godine, odobrila podsticajne cene za otkup struje iz obnovljivih izvora energije, kao i Uredbu o uslovima i postupku sticanja statusa povlašćenog proizvođača električne energije. Novina je da će se iznosi podsticaja, takozvanih fid-in tarifa jednom godišnje usklađivati s iznosom inflacije u evro zoni. U novoj uredbi je zadržan period trajanja podsticaja od 12 godina.

Prema planu, učešće obnovljivih izvora u sektoru električne energije trebalo bi da se poveća sa sadašnjih 29% na 37% do 2020. godine, u energiji za grejanje i hlađenje sa 26 na 30%, i u sektoru saobraćaja kroz upotrebu biogoriva sa sadašnjih nula na 10%.

U cilju usklađivanja sa ciljevima EU do 2020. u oblasti obnovljivih izvora energije i energetske efikasnosti EPS je u maju 2011. objavio strateški dokument, „Belu knjigu", koji sadrži pregled obaveza i planiranih aktivnosti. U oblasti obnovljivih izvora energije EPS planira izgradnju i revitalizaciju 35 malih hidroelektrana i u tom cilju je sa Ministarstvom poljoprivrede potpisao Protokol o saradnji u realizaciji projekata energetske efikasnosti i korišćenja obnovljivih izvora energije. EPS planira i ulaganje u vetroparkove i solarne elektrane.

3.2.1. Kosovo

Loše stanje životne sredine na Kosovu rezultat je nekontrolisane gradnje stambenih i industrijskih objekata, korišćenja zastarelih tehnologija, posebno u eksploataciji prirodnih resursa, zagađivanja vodenih tokova potpunim odsustvom sistema za prečišćavanje vode, i akumulacije čvrstog i inustrijskog otpada. Najveće ugrožavanje životne sredine potiče od Rudarsko-metalurškog kompleksa „Trepča"[20], Rudnika i TE „Obilić" i Fabrike betona u Prištini.

U odnosu na ukupne potrebe za vodom na Kosovu, rezerve su relativno male i neravnomerno teritorijalno raspoređene, a na štetu istočnog i jugoistočnog dela. Sa rekom Ibar i veštačkim jezerom Gazivode, koje se delom nalazi u opštini Zubin Potok (na Kosovu), a delom u opštinama Tutin i Novi Pazar (Srbija), sever Kosova je bogat vodenim resursima.

Nema dovoljno istraživanja o rezervama podzemnih voda, koje se uglavnom koriste za privatne bunare. Sistem snabdevanja pijaćom vodom je gotovo nerazvijen i vrši se kroz staru mrežu te trpi značajne tehnološke gubitke, i ne dopire do velikog dela stanovništva. Istovremno, veliki je broj nelegalnih priključaka a mali procenat plaćanja računa. Sve to generiše komercijalne gubitke, a investicione potrebe ovog sektora su visoke.

Na Kosovu ne postoji sistem prečišćavanja otpadnih voda, dok svega 40% populacije, a manje od 10% ruralnog stanovništva ima pristup kanalizacionom sistemu. Situacija sa tretmanom otpadnih voda je nepovoljna, budući da se kanalizaciona voda iz urbanih i seoskih sredina izliva direktno u Ibar, bez prečišćavanja, ili u otvorene kanale. Time se kontaminiraju površine tla i podzemnih

20 Teritorije Mitrovice, Zvečana i Leposavića posebno su ugrožene i nakon zatvaranja tamošnjih pogona „Trepče", zbog ogromne koncentracije jalovine razasute po celom kraju i zbog nagomilanih ostataka metala i pepela u napuštenoj fabrici, što kroz zagađenje vazduha, zemljišta i lanca ishrane direktno ugrožava zdravlje ljudi.

voda i povećava rizik od plavljenja koje dovodi do toga da su i područja koja nisu povezana sa javnom mrežom i snabdevaju se iz sopstvenih izvora izložena povišenom riziku od zagađenja[21].

Kada je reč o otpadu, porast urbane populacije i nivoa ekonomskih aktivnosti dovodi do povećanih rizika po životnu sredinu na teritoriji Kosova. Vrlo malo se poklanja pažnje investiranju te je i malo postignuto na polju odvajanja, recikliranja i obrade otpada. Stopa naplate naknade za odnošenje smeća neznatno je povišena tokom 2010. godine, ali je i dalje niska.

Na severu Kosova odlaganje čvrstog otpada vrši se na deponiji u Banjskoj. Sortiranje otpada i proces reciklaže su u početnoj fazi i potrebno je uraditi još mnogo da bi se dostigli standardi EU. Upravljanje otpadom u urbanim sredinama dodatno je otežano zbog visoke gustine naseljenosti i povećane privredne aktivnosti. Ovaj region je, kao posledica ranijih rudarskih aktivnosti i postojećim deponijama, zagađen olovom, cinkom, kadmijumom, arsenom, srebrom i drugim materijalima.

Upravljanje zemljištem, unapređenje zemljišnih poseda i podizanje njihove vrednosti predstavlja važan uslov za privlačenje investicija te i za podizanje nivoa upravljanja životnom sredinom. Za uspešno upravljanje zemljištem je neophodno postojanje katastarskih evidencija. Važan korak u tom pravcu, koji je dogovoren u Briselskom dijalogu, je predaja Kosovu katastarskih dokumenata za teritoriju Kosova, koji se, od 1999. godine, nalaze u opštinama u centralnoj Srbiji (*Janjić, 2015: 57, 58*).

Kosovo jeste u vrlo osetljivom položaju. Električna energija je glavni izvor energije na celom Kosovu. Pored značajnih potencijala za proizvodnju električne energije,[22] Kosovo ima ozbiljnih problema u zadovoljavanju rastućih potreba za električnom energijom i prinuđeno je da uvozi između 10 i15% ukupnih potreba za strujom.

Od ukupno proizvedene električne energije, 90% se proizvodi u pogonima Kosovske elektroenergetske korporacije KEK, „Kosovo A", koja je izgrađena korišćenjem sovjetske tehnologije 60-ih godina prošlog veka, i „Kosovo B", izgrađena

21 Zagađenje je poslednjih godina posebno pogodilo akumulaciono jezero Gazivode, koje vodom snabdeva nekoliko susednih opština i grad Prištinu (kroz kanal koji vodi preko Gračanice), a koje se koristi i za navodnjavanje zemljišta u centralnom delu Kosova. Voda iz ovog jezera koristi se i u nekoliko opština izvan Kosova.

22 Rezerve mrkog uglja (lignita) procenjene na između 11 i 14 milijardi tona jedne su od najbogatijih u Evropi. Otuda i proizvodnja električne energije iz fosilnih goriva predstavlja šansu, komparativnu prednost ali i svojevrsnu nužnost. Naime, da bi Kosovo moglo da se razvija, da sebi obezbedi enregetsku bezbednost ono mora da se osloni na ono što ima, jer novac za diverzivifakciju energentskih izvora mora da se zaradi u oslanjanju na sopstvene resurse. Istovremeno, to je ograničanje, jer EU i savremeni uslovi života nalažu visoka ulaganja u tehologiju, pa i u tehnologiju zaštite živodne sredine kod proizvodnje i eksploatacije uglja. Iznad svega, ugalj je ograničen odnosno neobnovljiv resurs, te se isključivo na njemu ne može zasnivati dugoročna strategija održivog razvoja i energetske bezbednosti.
Kako je i Srbija, iako ima znatno manje rezeve uglja, u sličnoj situaciji kao i Kosovo, u nastavku ove analize odnosno u prilozima dr Sabria Limari i dr Milana Radunovića, ovo pitanje je detaljnije razmotreno.

80-ih prošlog veka. Obe termoelektrane koriste ugalj za proizvodnju struje, a budući da je „Kosovo A" veliki zagađivač životne sredine, neki delovi su stavljeni van funkcije i planira se potpuno gašenje do 2017. godine i izgradnja nove elektrane (TE „Novo Kosovo", poznate i kao „Kosovo C").

Da bi odgovorilo zahtevima standarda EU, Kosovo će morati da znatno uveća korišćenje obnovljive energije. To podrazumeva proizvodnju 20% energije iz obnovljivih izvora, povećanje proizvodnje energije na vetar za 20% i smanjenje emisije ugljendioksida za isti procenat.

Kosovo nema sopstvene izvore gasa, niti je povezano sa linijama gasovoda, a gas se koristi isključivo u butan-bocama. Godišnje uvozi oko pola miliona tona naftnih proizvoda, raspolaže jednom rafinerijom koja podmiruje manje od 4% ukupnih potreba.

Od alternativnih izvora, na brdu Golešu u blizini prištinskog aerodroma, jedan nemački investitor gradi farmu vetrenjača. Potencijali za izgradnju ovih farmi postoje i u centralnom delu Kosova.

S obzirom na broj sunčanih sati godišnje, Kosovo može da razmišlja i o solarnoj energiji. Isto važi i za ideje o dobijanju energije iz biomase i iz geotermalnih izvora.

Kosovo se suočava s ozbiljnim rizicima, uključujući i mesece restrikcija, zbog svoje energetske slabosti, nesposobnosti da proizvede dovoljno električne energije.

Kosovo ima značajan problem sa razvijanjem svojih energetskih potencijala usled veoma loših uslova postojeće infrastrukture, značajnih investicija koje treba uložiti kao preduslov za postojeće energetske izvore, nejasnog pravnog statusa skoro svih lokacija. Ipak, postoji određeni interes inostranih kompanija da razviju njegove rudnike, dok je Makedonija ponudila Kosovu da razmenjuje ugalj za električnu energiju.

Izrađen je sveobuhvatan plan razvoja kako bi se popravio postojeći kosovski energetski sektor, a kao ključ rešenja predviđena je privatizacija energetskog sektora (*Energy, 2011*). Međutim, sve dok postoji spor povodom statusa Kosova, ne može biti značajnog napretka u pogledu energetskih zbivanja na Kosovu i u njegovom neposrednom okruženju. Čak i po scenariju vrlo uspešne privatizacije kosovskog energetskog sektora, visoki investicioni rizici će usporavati restrukturiranje, razvoj i optimizaciju energetskog sektora (*Janjić, 2015: 57–59*).

3.2.2. Srbija

Obnovljivi izvori energije (OIE) čine oko 7% ukupnog energetskog potencijala Srbije. Za sektor obnovljivih izvora energije, izuzev hidroenergije, se može reći da je u ranoj fazi razvoja. Ukupni tehnički raspoloživ potencijal obnovljivih izvora energije u Srbiji se procenjuje na 5,65 miliona ten godišnje. Od ovog potencijala 1,054 ten biomase i 909 hiljada ten hidroenergije se već koristi.

Biomasa predstavlja značajan energetski potencijal Srbije, koji se procenjuje na 3,405 miliona ten i u ukupnom potencijalu OIE učestvuje sa 60,3%. Od ovog potencijala najveći deo čine potencijal drvne biomase - 1,53 miliona ten i potencijal poljoprivredne biomase - 1,67 miliona ten (ostaci u ratarstvu, stočarstvu, voćarstvu, vinogradarstvu i primarnoj preradi voća), dok je potencijal biorazgradivog komunalnog otpada procenjen na 205 hiljada ten. Biorazgradivi otpad (osim komunalnog) čine i otpadna jestiva ulja i otpad životinjskog porekla (kafilerijski klanični otpad) uukupnoj količini od 0,043 miliona ten/god.

Potencijal biomase je raspoloživ na celoj teritoriji Srbije, i to: drvna biomasa se najvećim delom nalazi na području centralne Srbije, a poljoprivredna biomasa na području Vojvodine. Međutim, dok je stepen korišćenja potencijala drvne (šumske) biomase relativno visok (66,7%), potencijal poljoprivredne biomase se neznatno koristi (oko 2%), dok se potencijal biorazgradivog komunalnog otpada uopšte ne koristi. Potencijal biomase (posebno poljoprivredne) je dinamička kategorija i radi njegovog povećanja potrebno je preduzeti odgovarajuće aktivnosti na iskorišćenju zemljišta koje nije obrađivano, kao i iskorišćenju marginalnog zemljišta u proizvodnji biomase za energetske svrhe (energetski zasadi).U Evropi i u Srbiji, ključni problem kod biomase je da se osigura dugoročno snabdevanje tom sirovinom.

Dodatni izazov za Srbiju predstavlja krčenja šuma i sadašnji način korišćenja biomase koji je vrlo neefikasan jer se koriste stari uređaji za sagorevanje (kaljeve peći, šporeti i slično) koji imaju izuzetno mali stepen efikasnosti.

U Srbiji postoje mogućnosti za proizvodnju i bioetanola i biodizela. Sirovine za proizvodnju bioetanola su žitarice, sirak, jerusalimska artičoka (topinambur) i krompir. Za proizvodnju biodizela mogu se koristiti uljarice - suncokret, soja i uljana repica, kao i otpadna jestiva ulja. Sve navedene sirovine mogu da se razmatraju kao potencijal za proizvodnju biogoriva tek po zadovoljenju svih ostalih potreba. Procenjuje se da tržišni viškovi žitarica iznose više od milion tona, ali je njihovo korišćenje za proizvodnju bioetanola ekonomski opravdano samo u slučajevima kada ih nije moguće izvesti i u slučajevima kada nije moguće obezbediti proizvodnju bioetanola iz lignocelulozne biomase. Takođe, prema procenama, u Srbiji postoji oko 100.000 hektara marginalne zemlje koja se može iskoristiti za gajenje sirka i jerusalimske artičoke, čime bi se moglo proizvesti oko tri miliona tona etanola godišnje. Gajenje uljarica za dobijanje biodizela moglo bi se vršiti na 350.000 ha što bi omogućilo proizvodnju oko 220.000 t biodizela. Procenjuje se da je godišnje moguće sakupiti oko 10.000 t otpadnih jestivih ulja pogodnih za proizvodnju biodizela.

Potencijalni problem u ovom segmentu mogao bi biti stav EU da će samo biogoriva koja budu u skladu sa kriterijumima održivosti biti uračunata u ostvarivanju postavljenog cilja. To znači da će Srbija morati da razvije šemu sertifikacije za biogoriva jer će se samo biogoriva sa sertifikatom računati prilikom utvrđivanja stepena ostvarenosti postavljenog cilja. Druga otežavajuća okolnost je to što prema novoj direktivi posle 2017. na tržištu neće moći da se nađu biogoriva čiji

je uticaj na smanjenje emisije gasova ispod 60%. Biodizel iz uljane repice koji se u Srbiji proizvodi spada u tu kategoriju što znači da posle 2017. tako proizveden biodizel neće biti uziman u obzir pri proceni da li je ostvaren cilj.

Ukupan *hidroenergetski potencijal* odnosno bruto potencijal voda koje otiču vodotocima na teritoriji Republike Srbije iznosi oko 25.000 GWh/god. Najveći deo hidropotencijala (preko 70%) koncentrisan je samo na nekoliko vodotoka sa potencijalom iznad 1.000 GWh/god: Dunav, Drina, Velika Morava, Lim i Ibar. Sa druge strane, na više reka u Srbiji hidroenergetski potencijal će moći samo delimično da se iskoristi, zbog prioritetnosti vodoprivrednog korišćenja voda, jer su neke reke planirane kao izvorišta regionalnih vodovodnih sistema: Toplica, Crni Timok, Rasina, Studenica, Veliki Rzav, Mlava, Lepenac, itd.

Tehnički iskoristiv potencijal, u Srbiji, iznosi oko 19,8 TWh/god, od čega je oko 17,5 TWh/god na objektima većim od 10 MW. Do sada je izgrađeno 16 hidroelektrana i proizvodi se prosečno oko 10,5 TWh godišnje. Ukupni tehnički potencijal hidroelektrana snage do 10 MW se procenjuje na oko 1.800 GWh godišnje.

Energija vetra, u Srbiji, se može koristiti u oblasti košavskog područja, južnog Banata, područja istočne Srbije, istočne strane Kopaonika, područje Zlatibora i Peštera i lokaliteta planinskih prevoja na nadmorskim visinama iznad 800 m.

Tehnologije za proizvodnju električne energije od vetra obuhvataju male vetrenjače za domaćinstva, hibridne sisteme koji kombinuju energiju vetra i solarne ili hidrosisteme, ali i baterije, male sisteme sa priključkom na distributivnu mrežu i vetroelektrane, odnosno veliki broj vetroturbina koji funkcioniše kao elektrana.

Izgradnja farme vetrenjača nije jeftina, ali je energija vetra trenutno najekonomičniji obnovljivi izvor energije koji se koristi. Međutim, kod elektrana na vetar priozvodnja je nestabilna i nepredvidiva zbog čega je potrebno obezbediti rezervne kapacitete kako bi elektroenergetski sistem funkcionisao. Promenljiva snaga elektrana na vetar tokom pogona iziskuje napore i troškove pri balansiranju elektrosistema a za priključivanje vetroelektrana većeg kapaciteta potrebno je širenje i rekonstrukcija prenosnog sistema.

Sporno pitanje je i integracija vetroelektrana u prenosni sistem Srbije. Tehnički iskoristiv potencijal je u slučaju energije vetra i solarne energije određene na osnovu postojećih tehničkih mogućnosti elektroenergetskog sistema da ovu energiju prihvati.

Dodatne pretpostavke prilikom određivanja potencijala su da maksimalne varijacije proizvodnje električne energije iz energije vetra neće koincidirati sa maksimalnim varijacijama proizvodnje električne energije iz solarnih elektrana i da maksimalna varijacija neće preći 90% ukupnih instalisanih kapaciteta. To znači da je u instalisanim kapacitetima moguće imati 500 MW sa sadašnjom veličinom tercijarne rezerve. Imajući u vidu maksimalne mogućnosti proizvodnje vetroelektrana sa ovolikom instalisanom snagom, može se računati sa njihovim maksimalnim tehnički iskoristivim potencijalom od 1.200 GWh/godišnje, odnosno, 0,103 Mtoe/godišnje.

Solarna energija predstavlja energetski potencijal Srbije, koji se može koristiti za proizvodnju toplotne ili električne energije. Na većem delu teritorije Srbije broj časova sunčevog zračenja znatno je veći nego u mnogim evropskim zemljama (između 1.500 i 2.200 časova godišnje). Prosečan intenzitet sunčevog zračenja na teritoriji Srbije se kreće od 1,1 kWh/m^2/dan na severu do 1,7 kWh/m^2/dan na jugu – tokom januara, a od 5,9 do 6,6 kWh/m^2/dan – tokom jula. Na godišnjem nivou, prosečna vrednost energije zračenja iznosi od 1.200 kWh/m^2 /godišnje u severozapadnoj Srbiji, do 1.550 kWh/m^2/godišnje u jugoistočnoj Srbiji, dok u centralnom delu iznosi oko 1.400 kWh/m^2/godišnje.

Tehnički iskoristiv energetski potencijal za konverziju solarne energije u toplotnu energiju (za pripremu tople vode i druge namene) je procenjen na 0,194 miliona ten godišnje uz pretpostavku primene solarnih termalnih kolektora na 50% raspoloživih objekata u zemlji. Međutim, pošto cena električne energije nije ekonomska stanovništvo nije motivisano da ugrađuje solarne panele.

Što se tiče proizvodnje električne energije osnovno tehničko ograničenje predstavlja mogućnost elektroenergetskog sistema da ovu energiju prihvati u letnjim mesecima, pošto je u pitanju varijabilna proizvodnja. Na osnovu trenutno raspoloživih kapaciteta elektroenergetskog sistema Republike Srbije za obezbeđenje tercijalne rezerve usvojeno je da je maksimalni tehnički iskoristiv kapacitet solarnih elektrana 450 MW, odnosno njihov tehnički iskoristiv potencijal iznosi 540 GWh/godišnje (0,046 Mtoe/godišnje).

Izgradnja novih konvencionalnih elektroenergetskih kapaciteta (ugalj, velike hidroelektrane), a posebno reverzibilnih hidroelektrana (Bistrica i/ili Đerdap 3) bi mogla značajno da poveća tehnički raspoloživ potencijal intermitentnih OIE – vetra i solarne energije za proizvodnju električne energije.

Republika Srbija se nalazi u zoni povoljnih geotermalnih potencijala resursa. Geotermalna energija podrazumeva petrotermalne i hidrogeotermalne energetske izvore kojima Srbija raspolaže u značajnoj meri. Korišćenje geotermalne energije za grejanje i druge energetske svrhe je u početnoj fazi i veoma skromno u odnosu na potencijalnost resursa. Geotermalnu potencijalnost Srbije jasno pokazuje postojanje velikog broja banja i prirodnih izvora sa temperaturama voda većim od 30°C, i različitim stepenom prirodne izdašnosti. Na osnovu postojećih merenja toplote to je iznad prosečnog za Evropu (60 mW/m^2), odnosno kreće se od 80 do 120 mW/m^2. Prirodni i veštački izvori termalne vode su identifikovani na teritoriji preko 60 opština. Temperatura vode je najčešće u opsegu do 40°S, a samo na teritoriji šest opština (Vranje, Šabac, Kuršumlija, Raška, Medveđa, Apatin) temperature vode je preko 60°S.

Prosečni protoci vode iz postojećih izvora i bušotina u proseku iznose do 20 l/s. Na nekoliko lokaliteta izdašnost prelazi 50 l/s (Bogatić, Kuršumlija, Pribojska Banja, Niška Banja), a samo na jednoj lokaciji izdašnost iznosi preko 100 l/s (Banja Koviljača).

Ukupna toplotna snaga koja bi se mogla dobiti iskorišćenjem svih postojećih izvora termalne vode iznosi oko 216 MWt, sa proizvodnjom toplotne energije od 180 hiljada ten. Značajan, ali nesagledan geotermalni potencijal, leži u korišćenju zavodnjenih naftnih i gasnih bušotina u Vojvodini na kojima je završena eksploatacija (*Kostić, 2014*).

Za iskorišćavanje geotermalnog potencijala Srbije bilo da je reč o subgeotermalnim resursima koji se mogu koristiti za sisteme za grejanje/hlađenje objekata, grejanje staklenika i dr., bilo da je reč o potencijalnoj mogućnosti kogeneracije, neophodna su namenska istraživanja i izrade fizibiliti studija za lokalitete koji se pokažu kao perspektivni. Na taj način je jedino moguće dati stvarnu sliku o geotermalnom potencijalu i perspektivnim lokalitetima za projekte eksploatacije i namenske upotrebe geotermalne energije u budućnosti.

4. Preporuke

Po svojoj prirodi sporazumi postignuti u Briselskom dijalogu su prevashodno politički mada proizvode i pravne posledice. Očekuje se da će dijalog Beograda i Prištine trajati dugo. Dosadašnji trend Briselskog dijaloga je dobar. Ali, još uvek nije garantovan konačni uspeh. Složenost procesa normalizacije obavezuje strane na uočavanje i upravljanje rizicima koji bi mogli da ugroze uspešnost procesa normalizacije. Naročito strane ne bi smele da gube iz vida da u etnički podeljenim društvima integracija izaziva duboka, emotivna pitanja među Albancima i Srbima. U takvim okolnostima i sasvim mali nesporazumi mogu lako da izazovu nasilje.

Realizacija Briselskih sporazuma može značajno doprineti regulisanju međusobnih odnosa i saradnje u dugoročnom periodu. Saradnja bi trebalo, u budućnosti, više da se bazira na ekonomskim interesima ravnopravnih partnera nego na političkim kalkulacijama i uslovljavanjima; u procesu realizacije dogovoreni prioritet bi trebalo dati konkretnim merama primene, te i direktnom dijalogu Beograda i Prištine; prednost nad politikom trebalo bi da imaju poslovni dogovori, komercijalni ugovori o razmeni/kupovini/tranzitu električne energije, o izgradnji gasovoda i razvoju saradnje u svim oblastima zelene energije, razmeni znanja i tehnologija kao i saradnji u upravljanju održivim izvorima energije.

Sigurno je da bi Kosovo, kao i Srbija, koji imaju potrebe za značajnim investicijama trebalo da rade na pojašnjavanju pravnog statusa skoro svih lokacija od značaja za veće investicije u enregetski sektor.

U pogledu životne sredine, ključne probleme predstavljaju zagađenje vazduha, nedostatak i zagađenost vode, degradacija zemljišta i gubitak uloge ekosistema.

Da bi se odnegovala energetsko-ekološka kultura neophodna je promena ponašanja korisnika, potrošača i proizvođača energije, koja proističe iz ciljnog i dobro osmišljenog sistema edukacije stanovništva i obuke operativnih kadrova, inženjera i radnika, kao ključnog razvojnog faktora današnje ekonomije i održivog razvoja zemlje.

Važno je i da se ostvari onaj razvoj energetike koji je i socijalno podnošljiv, odnosno eventualne nagle promene na tržištu energije ne smeju da prouzrokuju suviše teške socijalne posledice po većinu populacije u društvu. Trebalo bi iskoristiti mogućnosti koje pruža dinamičan razvoj energetike u pogledu racionalne preraspodele troškova i koristi na nivou države. Ključne pozitivne socijalne posledice takvog razvoja energetike su zaposlenost, porast životnog standarda i unapređenje stanja ljudskih prava i mogućnosti uživanja javnih dobara. Nova tehnološka rešenja, zasnovana na tržišnim stimulacijama, morala bi da budu garancija da će efikasnija, čistija i u većoj meri obnovljiva energetika, biti i socijalno održiva.

Treba imati u vidu i to da energetski efikasno i ekološki podobno ponašanje u energetici zahteva neselektivnu primenu i dosledno sprovođenja zakona u praksi.

Trebalo bi usaglasati već postojeće i nove planove razvoja energetskih sektora. Sigurno je da je ključ u privatizaciji energetskog sektora (*Energy, 2011*). Međutim, trebalo bi uvesti i jasne i realtivno ujednačene uslove za javno-privatno partnerstvo kao i za koncesije za korišćenje enrgetskih resursa koji su nacionalno dobro.

Trenutno energetski sistemi Kosova i Srbije nisu u mogućnosti da odgovore na izazove obezbeđenja sigurnog snabdevanja energijom svojih potrošača i umanjenju neizvesnosti u dolazećem periodu. Otuda Srbija i Kosovo imaju zajedničku potrebu za modernizacijom i razvojem svojih elektroenergetskih sistema, pre svega imaju zajedničku potrebu za novim tehologijama i novcem. Za sada, a i ubuduće, svoju energetsku bezbednost Srbija i Kosovo mogu da obezbede samo saradnjom u regionu Zapadnog Balkana, potreban je zajednički stručan i politički napor na identifikovanju mogućih oblika saradnje energetskih sistema Srbije i Kosova.

U ovom trenutku je naglašena potreba oba sistema za kupovinom električne energije. Zbog toga je od prioritetnog značaja uspostavljanje tranzita Srbija–Kosovo na 400 kV. U ovom trenutku, za Kosovo je važan ovaj pravac jer isti predstavlja mogućnost snabdevanja električnom energijom sa tržišta. Što se tiče Srbije, ovaj pravac dobija na značaju završetkom dalekovoda 400 kV Kosovo–Albanija. Tek povezivanje Kosova i Albanije sistem Kosova dobija na značaju i za Srbiju kao tranzitni potencijal. Tada bi većinski tranzit za snabdevanje električnom energijom Kosova i Albanije išao kroz mrežu Srbije, što znači i naplatu tranzita.

Ostvarenje održivog razvoja energetike Srbije u periodu do 2030. godine u skladu sa mogućnostima privrede i društva i ostvarenja zacrtanih ciljeva zahtevaće da dalji razvoj energetike Republike Srbije bude zasnovan na aktivnostima koje obuhvataju:

- Intenzivnije istraživanje energetskih potencijala;
- Razvoj energetskog tržišta, uz primenu principa konkurencije, transparentnosti i nediskriminacije;

- Izgradnju novih energetskih kapaciteta, odnosno revitalizaciju i modernizaciju postojećih;
- Sveobuhvatan i koordiniran pristup racionalizaciji potrošnje energije i ukupnom povećanju energetske efikasnosti;
- Stvaranje adekvatnih regulatornih i organizacionih uslova i pojednostavljivanje i
- Intenzivno korišćenje obnovljivih izvora energije, pri čemu promovisanje obnovljivih izvora energije treba uključiti i u energetske planove gradova i lokalnih zajednica kao deo lokalnih energetskih strategija.

Reorganizacija i restrukturiranje preduzeća u energetskom sektoru:

- Stvaranje ekonomskih, organizacionih i pravnih uslova da javna preduzeća energetske privrede mogu samostalno uspešno da funkcionišu na tržištu i da postanu sposobna da obezbede veće učešće sopstvenih sredstava za potrebe razvoja, zaštite životne sredine i rekultivacije prostora, ubrzanje procedura pribavljanja saglasnosti i dozvola;
- Uvođenje principa korporativnog upravljanja u javna preduzeća;
- Razmatranje mogućnosti sinergetskog povezivanja preduzeća koja upravljaju mrežnim infrastrukturnim sistemima (nafta, gas, električna energija);

Dalje usaglašavanje postojećih propisa sa propisima i standardima EU, uz međusobno usaglašavanje i razvoj nacionalnih propisa tako da se:

- Obezbedi harmonizacija tehničke regulative i propisa kao podrška sigurnom, bezbednom i jednoznačnom tehničkom upravljanju energetskom infrastrukturom;
- Obezbedi trajna zaštita prostora nad ležištima energetskih sirovina, hidroakumulacionih basena i energetskih koridora od dalje izgradnje;
- Obavežu investitori da pri izgradnji energetskih i drugih objekata, u okviru investicionih programa uvek koriste najbolje raspoložive tehnologije, tako da je obezbeđeno optimalno korišćenje raspoložive energije, energetska efikasnost i zaštita životne sredine.

Neophodno je da ove aktivnosti prate i odgovarajuće organizacione i druge mere koje se zasnivaju na:

- Podizanju kapaciteta finansijskih organizacija za finansiranje mera energetske efikasnosti, odnosno za finansiranje razvoja proizvodnje i plasmana najboljih dostupnih tehnologija i energetske opreme;
- Razvoju inovativnih mehanizama finansiranja sektora energetskih usluga (ESCO koncepti);
- Podsticanju razvoja domaće industrije tako da prati predviđeni razvoj energetskog sektora;

- Pažljivo analiziranje uticaja klimatskih promena na energetski sektor Srbije i donošenju adekvatnih planova adaptacije;
- Sistematskom podizanju kapaciteta naučnih i obrazovnih ustanova za rad u energetskom sektoru;
- Celovitom i pravovremenom informisanju javnosti o stanju u sektoru;
- Edukaciji i podizanju svesti o mogućnostima i efektima štednje, racionalne potrošnje i supstitucije energije, kao preduslovima za održivi razvoj društva i države. Svi navedeni ciljevi, aktivnosti i mere su u skladu sa politikom EU u oblasti energetike i u potpunosti u skladu sa ciljevima buduće Regionalne energetske strategije Energetske zajednice, koji pretpostavljaju stvaranje kompetitivnog, integrisanog energetskog tržišta, privlačenje investicija u energetski sektor i obezbeđenje sigurnog i održivog snabdevanja energijom. Međutim, oni su ključno usaglašeni sa potrebom ekonomskog razvoja i tehnološke modernizacije, odnosno održivog privrednog i socijalnog razvoja Srbije. U tom smislu ovi ciljevi su usklađeni i sa Nacionalnom strategijom održivog razvoja kao dokumentom od značaja za usaglašavanje svih sektorskih, razvojnih, ekonomsko-socijalnih i ekoloških ciljeva društva.

Konferencija o Zapadnom Balkanu i prioritetima njegovog budućeg razvoja u svetlu pridruživanja EU, koja je održana u Berlinu 28. avgusta 2014. godine, pokrenula je takozvani Berlinski proces koji je usredsređen i na investicije, infrastrukturu i na niz izuzetno važnih projekata investiranja u energetsku bezbednost.[23] Regionalna saradanja u svom elementarnom značaju za nacionalnu enregetsku bezbednost znači obezbeđivanje bezbednih ruta transporta odnosno prenosa energenata i energije.

S obzirom na prisustvo mnogih rizika, poput etničke distance, neprijateljstava, ekstremizama, organizovanog kriminala i pored snažnog prisustva NATO u regionu potrebno je da relevantni akteri sarađuju na izradi i ostvarivanju sveobuhvatnih planova (uključujući i obaveštajne i bezbednosne aktivnosti kao i uspostavljanje sistema ranog uzbunjivanja) u slučaju terorizma ili aktivnosti organizovanog kriminala protiv ključnih enregetskih objekata (*Janjić, 2015a: 355, 356*).

Energetska bezbednost na Zapadnom Balkanu predstavlja važan element stabilnosti svake od zemalja u regionu, te i Srbije i Kosova. Ova stabilnost može biti obezbeđena uspostavljanjem regionalne energetske saradnje koja uvažava slobodu trgovine, obnovu, razvoj i upravljanje enrgetskih proizvodnih i prenosnih sistema. Ovom cilju bi moglo samo da pomogne uspostavljanje *Zapadnobalkanske mreže proizvodnje i prenosa električne energije* (*Western Balkans*

23 Posebno važan rezultat je ustanovljenje zajedničkog Foruma privrednih komora Zapadnog Balkana za programiranje regionalnih projekata u oblasti infrastrukture, energetike i energetske efikasnosti; investiranja u zelene tehnologije, antikorupciju, dostupnost izvorima finansiranja i tako dalje.

Electro Energy Production and Transmission Network) (*Janjić, 2013*). Ova inicijativa je u potpunoj korespodenciji sa konceptom WB6 – Zapadnobalkanska šestorka podržana Berlinskom inicijativom i Bečkim forumom.

Koraci koje bi trebalo preduzeti u ovom pravcu su:

- Intenziviranje primene projekata modernizacije hidro, termo i gasnih centrala radi povećanja proizvodnje na nivou svake od zemalja, uz saradnju u razmeni informacija od značaja za ove projekte kao i u najvećoj mogućoj mori usaglašavanje standarda ovih projekata;
- Neophodno je da svaka od nacionalnih vlada unapređuje svoje strategije, planove, programe i projekte u oblasti proizvodnje i prenosa električne energije; da se bori protiv korupcije među donosiocima odluka u državnim energetskim preduzećima i vladinim institucijama, što se može postići i kroz privatizaciju sadašnjih državnih preduzeća, poštovanje privatne svojine kao prava stranih investitora; prilikom standardizacije uslova za koncesije potrebno je u maksimalno mogućoj meri ići ka njihovoj harmonizaciji sa uslovima u zemljama Zapadnog Balkana; onemogućavanje uspostavljanja privatnih i komercijalnih monopola nad nacionalnim energetskim izvorima i prenosnim sistema;
- U svakom slučaju, Srbija, Kosovo i druge zemlje Zapadnog Balkana imaju potrebu za dugoročnim planovima energetske efikasnosti, a kako komercijalne banke nisu zainteresovane da finansiraju ovu vrsu aktivnosti, bilo bi korisno da se finansiranje, kao i sam rad na ovim planovima, obezbedi kroz regionalnu finansijsku saradnju, kao i da obuhvati izradu plana saradnje na regionalnom nivou (*Janjić, 2013: 238)*.

Prilozi

Dodatak broj 1

Sporazumi u vezi s energetikom

1. Obe strane potvrđuju svoju posvećenost u ispunjaanju svih obaveza predviđenih Ugovorom o osnivanju Energetske zajednice i da će primenjivati pravne tekovine EU koje se tiču energetike. Ovi dogovori su u potpunosti u skladu sa oba ova akta.
2. KOSTT i EMS će potpisati bilateralni operativni sporazum u roku od 3 meseca koji će uspostaviti i urediti odnose između dva operatera prenosnog sistema. Osim toga, nekadašnji Privremeni sporazum o razmeni energije i Privremeni tehnički sporazum biće stavljeni van snage.
   KOSTT će biti priznat kao operator prenosnog sistema za teritoriju Kosova u cilju učestvovanja u svim relevantnim mehanizmima (ITC, regulisanje zagušenja, itd.).
   EMS će pružati podršku KOSTT-u da postane član Evropske mreže operatera prenosnih sistema električne energije (ENT SO-E).
3. Regulatorni organi obe strane u oblasti energetike otvoriće direktne kanale za komunikaciju za diskusiju o pitanjima od zajedničkog interesa.
   Regulatorni organi obe strane će, nakon prijavljivanja, bez odlaganja i u skladu sa zahtevima postojećeg okvira za licenciranje u njihovoj nadležnosti, izdavati licence koje obuhvataju trgovinu (uvoz, izvoz, tranzit) i snabdevanje KEK-u, KEDS-u i EPS-u.
4. Obe strane će ubrzati proces otvaranja tržišta do 1. jula 2014, u skladu sa rasporedom koji je utvrđen Ugovorom o osnivanju Energetske zajednice, čime će dozvolit ida se osnuje novo preduzeće za snabdevanje potrošača

električnom energijom. Obe strane su takođe saglasne da će ovo preduzeće biti osnovano u skladu sa kosovskim pravnim i regulatornim okvirom.

5. To novo preduzeće će snabdevati potrošače električnom energijom i može pružati usluge distribucije (kao što je izdavanje i naplata računa, održavanje i fizičko povezivanje novih potrošača) potrošačima u četiri opštine na severu sa većinskim srpskim stanovništvom, i moći će da kupuje i prodaje električnu energiju na otvorenom tržištu. Kako bi moglo da posluje u skladu sa tačkom 4, ovo novo preduzeće će potpisati sporazume sa KOSTT-om kako bi moglo da učestvuje na kosovskom tržištu električne energije i kako bi postalo strana sa jednakom odgovornošću.
   Odmah nakon osnivanja ovog novog preduzeća, ona će nastaviti razgovore sa KEDS-om i KOSTT-om o svim ostalim pitanjima od zajedničkog interesa, uključujući i obezbeđivanje pristupa trećoj strani. Zaposleni u JP „Elektrokosmet“ će ili biti uključeni u ovo novo preduzeće ili će im se ponuditi zaposlenje u KEDS-u.
   KOSTT će ponovo povezati dalekovod od 110 kV do mesta Valač. Trenutni operateri u podstanici u Valaču će poštovati uputstva koja budu dobijali iz kosovskog dispečerskog centra.
6. Obe strane su se dogovorile da će postići zajedničko rešenje za namirivanje potraživanja KOSTT-a i EMS-a. KOSTT smatra da se ova potraživanja odnose na neplaćenu naknadu za tranzit električne energije i prihode od međuveznog raspoređivanja i potraživanja EMS-a za sekundarnu regulaciju. EMS smatra da se ova potraživanja odnose na usluge za sekundarnu i tercijarnu regulaciju. Ako ne bude bilo moguće da se u roku od 6 meseci postigne zajednički dogovor, obe strane se slažu da iznesu ove zahteve za potraživanja pred međunarodnom arbitražom.
7. Obrazovaće se grupa za sprovođenje u cilju izrade potpunog Akcionog plana za sprovođenje budućeg sporazuma. Potpun proces sprovođenja će započeti nakon prijema pisanog usvajanja Akcionog plana.

(Izvor: http://www.kim.gov.rs)

Dodatak broj 2

Zaključci EU posrednika o sprovođenju Sporazuma o energetici iz 2013. godine

Radi izvršenja obaveza prema „Dogovorima o energetici", koji su dvojica premijera potpisala septembra 2013. godine, obe strane saglasne su sa sledećim:

- Osnivanje nove kompanije za trgovinu
  1. Kosovo će dozvoliti EPS-u da osnuje kompaniju za trgovinu električnom energijom na Kosovu, u skladu sa svojim nediskriminatornim obavezama u okviru Energetske zajednice, kao i sa pravnim i regulatornim okvirom Kosova.
  2. EPS će kosovskoj Agenciji predati dokumente za registraciju biznisa radi podnošenja zahteva za potvrde o registraciji poslovanja pre kraja avgusta 2015. godine.
  3. U skladu sa pravilima i rokovima koji važe na Kosovu, ova potvrda o registraciji poslovanja će biti odobrena u roku od 7 dana.
  4. Ova kompanija će podneti zahtev za licencu koja obuhvata uvoz, izvoz i tranzit, i ta će joj licenca biti odobrena.
- Osnivanje nove kompanije za usluge snabdevanja i distribucije
  5. Kosovo će dozvoliti EPS-u da osnuje kompaniju za snabdevanje na Kosovu, u skladu sa svojim nediskriminatornim obavezama u okviru Energetske zajednice, kao i sa pravnim i regulatornim okvirom Kosova.
  6. EPS će predati dokumente kosovskoj Agenciji za registraciju biznisa radi podnošenja zahteva za potvrdu o registraciji poslovanja pre kraja avgusta 2015. godine.
  7. U skladu sa pravilima i rokovima koji važe na Kosovu, ovaj sertifikat o registraciji poslovanja biće odobren u roku od 7 dana.
  8. Naziv ove kompanije biće „ElektroSever".
- Licenca za snabdevanje
  9. Ova kompanija će aplicirati Regulatornom uredu za energetiku (ERO) za potrebnu licencu za snabdevanje potrošača, kupovinu i prodaju električne energije na otvorenom tržištu, te uvoz i izvoz električne energije. Ova licenca će biti izdata u skladu sa pravnim i regulatornim okvirom Kosova.
  10. Licenca za snabdevanje će važiti od trenutka kada KOSTT postane član organizacije ENTSO-E.
  11. ElektroSever će potpisati sporazume sa KOSTT-om da bi mogao da učestvuje na tržištu električne energije Kosova i postane balansno odgovorna strana.

12. ElektroSever će imati pravo na izdavanje i naplatu računa, pošto su to uobičajene aktivnosti jedne kompanije za snabdevanje.
13. KOSTT, KEDS i ERO će imati pristup infrastrukturi za prenos i distribuciju, kao i podacima o potrošačima. Ti podaci biće dostavljeni posredstvom EU.
14. ElektroSever će otpočeti razgovore sa KEDS-om i KOSTT-om radi obezbeđenja pristupa trećoj strani.

- Usluge distribucije
  15. Obe strane će nastaviti da, uz posredovanje EU, rade s ciljem omogućavanja Elektro Severu da pruži usluge distribucije na osnovu principa iz „Dogovora o energetici".
- Druga pitanja
  16. Srbija i EMS podržaće zahtev KOSTT-a za potpisivanje sporazuma o interkonekciji sa ENTSO-E, uključujući i u žalbenom postupku.
  17. Obe strane saglasne su da se sve tačke ovih zaključaka sprovedu nezavisno od napretka po pitanju tačke 15.

Odricanje od odgovornosti

- Kosovo smatra da je, u skladu sa Ustavom i zakonima Kosova i međunarodnim pravom, odnosno Rezolucijom SB UN 1244 i relevantnim uredbama UNMIK-a, imovina na teritoriji Kosova u vlasništvu Kosova.
- Srbija smatra da je, u skladu sa domaćim i međunarodnim pravom, odnosno Rezolucijom SB UN 1244, imovina na teritoriji Kosova u vlasništvu Srbije, prema posebnom pokrajinskom uređenju i u potpunosti u saglasnosti sa Ustavom Srbije.

(Izvor: http://www.kim.gov.rs)

Literatura

1. A "Peace Treaty" for Sustainable Peace: A new beginning for Kosovo and Serbia (2012) Kosovo Institute of Peace, Policy Study, Pristine, No. 1/2012, December.
2. Brussels Agreement Implementation State of Play 1 October 2014–20 March 2015 (2015)
3. Report submitted to the European Union/European External Action Service by the Government of the Republic of Kosovo, Prishtina, 23 March.
4. Cani, Bahri (2004) Na Kosovu cvetaju siva ekonomija i kriminal, DeutscheWelle, Bon/Priština, 23. februar.
5. Energetska zajednica jugoistočne Evrope na delu, Evropski pokret u Srbiji i KIPRED, 2008.
6. Environmental management in Kosovo – Heavy Metal Emissions from Trepca, Teksam, Insitut for Miljo, Technologi og Samfund, Roskilde Universitet, Danska, 2003-2004, http://www.rucsdigitaleprojektbibliotek.dk.
7. Farnam, Arie (2003) Duboka podela oko budućnosti Kosova, The Cristian Science Monitor, Boston, 14. oktobar.
8. Izveštaj o dosadašnjem procesu političkog i tehničkog dijaloga sa privremenim institucijama samouprave u Prištini uz posredovanje Evropske unije, uključujući proces implementacije postignutih dogovora (2012), Vlada Republike Srbije, Beograd.
9. Izveštaj o napretku u dijalogu Beograda i Prištine (2015), Kancelarija za Kosovo i Metohiju. Vlada. Republika Srbija, Beograd, april.
10. Izveštaj o napretku u dijalogu Beograda i Prištine (za period oktobar 2015-april 2016. godine) (2016) Kancelarija za Kosovo i Metohiju i Kancelarija za koordinaciju poslova u pregovaračkom procesu sa privremenim institucijama samouprave u Prištini. Vlada Republike Srbije, Beograd, april.

11. Janjić, Dušan (2003) Kosovo between Conflict and Dialogue. Ethnic Conflict and the Crisis of Identity: The Case of Serb–Albanian Relations, Forum for Ethnic Relations, Beograd.
12. Janjić, Dušan (2005) Kosovo između sukoba i dijaloga. Etnički sukob i kriza identiteta: Srpsko–albanski odnosi, Forum za etničke odnose, Beograd.
13. Janjić, Dušan (2013) The Western Balkans Network for Electro Energy Production & Transmission, in: A Future Security Architecture for Southeast Europe, The Aspen Institute Germany, Berlin, pp. 233-238.
14. Janjić, Dušan (2014), Solving the Issue of Northern Kosovo and Regional Cooperation, in:
15. Civic and Uncivic Values in Kosovo. History, Politics, and Value Transformation, edited by Sabrina P. Remeta, Albert Simkus and Ola Listhaug, CEU Press, Budapest–New York.
16. Janjić, Dušan (2015) Izazovi normalizacije (Analiza pregovora i primene Briselskog sporazuma), Forum za etničke odnose, Beograd, 140 str.
17. Janjić, Dušan (2015a) Serbia and Bosnia–Herzegovina: Prospective Markets for Gaspian Gas, in: Azerbaijan and the New Energy Geopolitics of Southeastern Europe, Margarita Assenova and Zaur Shiriyev, Editors, The Jamestown Foundation, Washington, DC, pp. 323–356.
18. Kammen D., Mozafary, M., Prull, D. (2012) Sustainable Energy Options for Kosovo, Goldman School of Public Policy, University of California, Berkley, 2012, http://rael.berkeley.edu.
19. Kosovo Environment and Climate Analysis (2008) Environmental Economics Univt, Department of Economics, University of Gothenburg.
20. Kosovo Country Environmental Analysis (2013) World Bank, 2013, http://www-wds.worldbank.org.
21. Kosovo između obnovljivih izvora energije i uglja (2011) Energy Observer, http://www.energyobserver.com.
22. Kosovo namerava da ostvari ciljeve vezane za obnovljivu energiju (2011), SEE Times, 24. februar, na: http://www.setimes.com.
23. Kosovo 2014 Progress Report. Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Enlargement Strategy and Main Challenges 2014-2015, European Commission, Brussels, 8.10.2014, SWD (2014) 306 final.
24. Kosačev, Konstantin (2009) Is there a common future in the energy, In: Pipelines, politics and power. The future of EU energy relations EU-Russia, the Centre for European Reform, Belgrade.
25. Kostić, Suzana (2014) Analiza cena i troškova proizvodnje energije iz obnovljivih izvora u Srbiji, Radni tekst, Elektrotehnički institut „Nikola Tesla“, Beograd, str. 10.

26. Lehne, Stefan (2012) Kosovo and Serbia: Toward a Normal Relationship, „Policy Outlook", Carnegie Endowment for International Peace, Washington D. C., March.
27. Perspektiva Severnog Kosova u procesu normalizacije odnosa Beograda i Prištine (2013) Policy Paper, Forum za etničke odnose, Beograd, broj 1.
28. Sever Kosova i lokalni izbori. Istraživanje (2013) Policy Paper, Forum za etničke odnose, Beograd, broj 2.
29. State of Play in Implemetation of the Brussels Agreements (2014) Vlada Kosova, januar na: http://www.peacefare.net.
30. Verivox - Hajdeberg (2006) Energetsko tržište u Jugoistočnoj Evropi, Transitions Online – Prag, 9. maj.

II DEO:

ENERGETSKI SEKTOR I ENERGETSKA BEZBENODST – PRIKAZ STANJA

Dr Milan Radunović i dr Sabri Limari

1. Energetski sektor i energetska bezbednost Srbije (Dr Milan Radunović)

Energetski sektor Srbije uređen je Zakonom o energetici. Sa strane Vlade Srbije za energetski sektor odgovorno je Ministarstvo rudarstva i energetike. Regulatorna funkcija energetskog sektora vrši se kroz Agenciju za energetiku Republike Srbije (AERS).

Energetski sektor Srbije uređen je kroz funkcionisanje:

- Javnog preduzeća „Elektroprivreda Srbije“ (EPS),
- Javnog preduzeća „Elektromreže Srbije“ (EMS),
- Privrednog društva NIS a.d.,
- Javnog preduzeća za podzemnu ekspoloataciju uglja,
- Preduzeća za podvodnu eksploataciju uglja „Kovin“,
- Javnog preduzeća „Srbijagas“.

1.1. Osnovne karakteristike energetskog sektora

Energetski sektor Srbije može se posmatrati kroz sledeće segmente:

- Primarni izvori energije (ugalj, nafta, gas, biomasa)
- Električna energija
- Obnovljivi izvori

1.1.1. Primarni izvori energije

Ugalj

Energetski Srbija je oslonjena na proizvodnju uglja kao osnove za proizvodnju električne energije, industrijsku proizvodnju, domaćinstvo.

Proizvodnja uglja je organizovana u okviru:

- Javnog preduzeća „Elektroprivreda Srbije“ (EPS),
- Javnog preduzeća za podzemnu eksploataciju uglja i
- Rudnika za podvodnu eksploataciju uglja „Kovin“.

U domenu proizvodnje uglja osnovni izvori nalaze se u Kolubarskom, Kostolačkom i Kovinskom ugljenom basenu, kao i u rudnicima za podzemnu eksploataciju. U Kolubarskom ugljenom basenu vrši se površinska eksploatacija uglja prvenstveno za proizvodnju električne energije u termoelektranama Kolubara, Lazarevac i Termoelektrane „Nikola Tesla“, Obrenovac. Manji deo uglja se prerađuje u sušeni ugalj za tržište. Površinski kop u Kostolcu u najvećem delu snabdeva termoelektrane Kostolac i Drmno.

U okviru RB “Kolubara”, d.o.o. Lazarevac aktivna su četiri kopa:

- “Polje B”
- “Polje D”
- “Tamnava Istok”
- “Tamnava Zapad”

U sastavu “TE - KO Kostolac”, d.o.o. Kostolac aktivna su tri površinska kopa:

- “Drmno”
- “Ćirikovac”
- “Klenovnik”

Podzemna eksploatacija izvodi se kroz Javno preduzeće za podzemnu eksploataciju uglja „Resavica“. U sastavu „Resavice“ nalaze se sledeći rudnici:

- „Vrška čuka“,
- „Ibarski rudnici“,
- „Bogovina“,
- „Soko“,
- „Jasenovac“,
- „Štavalj“,
- „Lubnica“ i
- „Aleksinac“.

Ugalj iz podzemne eksploatacije uglja koristi se u energanama, Termoelektrani „Morava“, industriji i domaćinstvu.

U Kovinskom ugljenom basenu vrši se podvodna eksploatacija. Eksplaoatacija uglja u Kovinu predstavlja eksperimentalni kop za donošenje odluke o načinu eksploatacije uglja u branjenom (od poplava) delu ugljenog basena. Ovaj ugalj se koristi u industriji (šećerane), domaćinstvu i izvesna količina za proizvodnju električne energije u elektranama EPS i izvozi u Rumuniju. Na lokaciji Kovin predviđena je izgradnja novog rudnika i tremoelektrane.

Nafta

Na osnovu istraživanja na teritoriji Srbije postoje ležišta sa ukupno 400 miliona tona rezervi nafte. Najveća ležišta „crnog zlata" locirana su u:

- Banatu: Mokrin, Kikinda, Boka, Elemir, Janošik, Jermenovci, Lokve;
- Bačkoj: Kelebija, Velebit, Palić.

Potencijalna nalazišta nafte i gasa utvrđena su i u zapadnom Pomoravlju, između Čačka i Kraljeva, Kosovskoj kotlini i na istoku Srbije oko reke Timok, Vlaško-pontijski basen, u Geotskoj depresiji.

Eksploatacija i prerada nafte kao i distribucija i prodaja vrši se u okviru NIS a.d. Vlasnici ove nagtne kompanije su „Gaspromnjeft", Rusija, i država Srbija. Pored eksploatacije nafte NIS a.d. vrši i proizvodnju električne energije kogeneracijom gde toplotu koristi u sistemima prerade nafte a struju predaje u mrežu.

U proizvodnji električne energije u Srbiji koristi se tečno gorivo.

NIS ima jednu rafineriju sa dva proizvodna pogona – u Pančevu i Novom Sadu, kao i pogon za pripremu i transport gasa u Elemiru. NIS proizvodi oko 1,7 miliona uslovnih tona nafte i gasa godišnje, radeći na teritoriji Srbije, Angole, Bosne i Hercegovine. Ukupan obim prerade nafte – oko 3 miliona tona godišnje. Maloprodajna mreža kompanije obuhvata preko 350 objekata: benzinskih stanica, auto-punilišta i mrežu skladišta nafte. NIS je vodeći snabdevač naftnim derivatima u Srbiji.

„Gaspromnjeft" poseduje 56,15 % akcijskog kapitala NIS-a dok je 29,88 % akcija NIS-a u vlasništvu Republike Srbije. Ostatak pripada građanima, zaposlenima, bivšim zaposlenima i drugim manjinskim akcionarima, te kompanija trenutno ima oko 2,3 miliona akcionara (na dan 31.12.2013). Akcijama NIS-a trguje se na Beogradskoj berzi.

Gas

Aktivnosti vezano za energent gas u Srbiji odvijaju se u okviru Javnog preduzeća «Srbijagas». Srbijagas je preduzeće za transport, distribuciju, skladištenje i trgovinu prirodnim gasom. Lider na gasnom tržištu Srbije, danas je moderna gasna kompanija čiju snagu čine tradicija i višedecenijsko iskustvo, značajni ljudski i materijalni resursi, znanje i opredeljenost da unapređuje, razvija i povezuje gasnu infrastrukturu Srbije sa zemljama u okruženju.

JP "Srbijagas", sa sedištem u Novom Sadu, osnovano je 1. oktobra 2005. godine odlukom Vlade Republike Srbije. Današnji Srbijagas nastao je u procesu restrukturiranja NIS-a, iz organizacionih delova NIS-Gas, NIS-Energogas i NIS-Jugopetrol (Plinara i RJ Gas, Pančevo), koji su razvijali gasni sektor više od pedeset godina.

U okviru JP „Srbijagas" funkcioniše i podzemno skladište gasa Banatski Dvor sa gasovodom DV 04-18 Gospođinci – Banatski Dvor. Dvosmerni gasovod DV 04-18 GRČ Gospođinci - PSG Banatski Dvor je sastavni deo podzemnog skladišta gasa i kao takav trebalo bi da omogući nesmetano i potpuno povezivanje podzemnog skladišta gasa sa transportnim sistemom Republike Srbije.

Ležišta zemnog gasa su u :

- Banatu: Mokrin, Kikinda, Elemir, Torda, Međa, Begejci, Plandište, Velika Greda, Tilva;
- Bačka: Srbobran.

Ugljeni škriljci

U Srbiji su utvrđena bogata nalazišta ovog energenta koja se procenjuju na dve milijarde tona, što znači da bi se preradom dobilo oko 210 miliona tona nafte. Ugljeni škriljci se nalaze u sledećim zonama: Ponišavlje (dolina Timoka), zapadno i južno Pomoravlje, Podunavlje, Podrinje, Kolubara, Šumadija. Najperspektivnije nalazište je kod Aleksinca.

Za sada nema eksploatacije ugljenih škriljaca u Srbiji.

1.1.2. Električna energija

Proizvodnja električne energije uglavnom je organizovana kroz Javno preduzeće „Elektroprivreda Srbije" (EPS). EPS je vertikalno organizovano preduzeće, koje ima osnivačka prava u dva zavisna privredna društva:

- Operator distributivnog sistema „EPS Distribucija" d.o.o i
- „EPS Snabdevanje" d.o.o.

Tri javna preduzeća na Kosovu i Metohiji.

Privredno društvo „EPS Trgovanje" d.o.o. Ljubljana, Slovenija je osnovano radi obavljanja trgovine električnom energijom.

U okviru JP EPS obavlja se proizvodnja, prerada i transport uglja za potrebe termoelektrana, proizvodnja električne energije iz termo i hidro elektrana, proizvodnje pare i tople vode u kombinovanim procesima.

Zbog povlačenja najstarijih blokova iz proizvodnje i povećanih zahteva za električnom energijom potrebno je da se sa strateškim partnerima investira oko 620 miliona evra godišnje.

Elektroenergetski sistem Srbije je mešoviti hidro termo sistem.

Termoelektrane (TE)

Ukupna snaga osam termoelektrana u kojima radi 25 blokova je 5.171 MW. One kao pogonsko gorivo koriste lignit. Spisak termoelektrana sa osnovnim karakteristikama dat je u prilogu.

Hidroelektrane

Ukupna snaga šesnaest hidroelektrana sa 50 hidroagregata je 2.835 MW, što čini skoro 34 odsto ukupnog elektroenergetskog potencijala EPS-a. Proizvodnja električne energije obavlja se u hidroelktranama čiji je spisak sa osnovnim karakteristikama dat u prilogu.

Distribucije električne energije

Delatnost distribucije električne energije obavlja zavisno privredno društvo Operator distributivnog sistema „EPS Distribucija"d.o.o, dok se segment snabdevanja potrošača i naplata utrošene električne energije odvija kroz zavisno privredno društvo„EPS Snabdevanje" d.o.o.

Prenos električne energije

Električna energija u sistemu Srbije se prenosi dalekovodima naponskih nivoa 110 kV, 220 kV i 400 kV.

Za delatnost prenosom električne energije i upravljanje elektroenergetskim sistemom zaduženo je Javno preduzeće "Elektromreže Srbije" (EMS).

Dalekovodima napona 400 kV povezuju se najveći i najznačajniji centri proizvodnje i potrošnje u Srbiji, ali se, pretežno preko ovog naponskog nivoa, i čitav elektroenergetski sistem Srbije povezuje sa elektroenergetskim sistemima susednih zemalja, što omogućava međunarodnu trgovinu električnom energijom. Na taj način prenosni sistem Srbije čini deo panevropskog sistema za prenos električne energije, a njegov poseban značaj ogleda se u tome da neposredno povezuje devet zemalja i obezbeđuje prenos električne energije sa severa na jug, sa istoka na zapad i sa severoistoka na jugozapad Evrope.

Pored dalekovoda i postrojenja prenosni sistem čine i drugi prateći sistemi (telekomunikacioni sistem, sistem daljinskog upravljanja, sopstvena potrošnja i drugi) što sve zajedno prenosni sistem čini jednim od najsloženijih infrastrukturnih sistema.

Ugovorom o sistemskim uslugama operator prenosnog sistema obezbeđuje kapacitete za sve vrste regulacija, kao i za uspostavljanje sistema nakon raspada.

Kako bi se omogućila međunarodna razmena električne energije, operatori prenosnih sistema izračunavaju prekogranične prenosne kapacitete. Ovako izračunati kapaciteti se dodeljuju u skladu sa posebnim pravilima. Prognoza potrošnje i tehničkih gubitaka je prvi korak u izradi dnevnih planova rada elektroenergetskog sistema. Na ove podatke dodaju se podaci iz planova rada balansnih grupa koji se odnose na potrošnju, proizvodnju i razmenu električne

energije. Planom rada mora se predvideti i neophodna rezerva za regulaciju frekvencije i snage razmene. Da bi se obezbedila sigurnost rada sistema, svakodnevno se na osnovu navedenih planova rada izrađuju modeli našeg prenosnog sistema i razmenjuju se sa drugim evropskim modelima operatora. Proračuni sigurnosti se sprovode na spojenom modelu za region Jugoistočne Evrope. Ukoliko analize pokažu neispunjenost sigurnosnih kriterijuma, nalažu se izmene u planovima rada, odnosno dispečerima se daju preporuke za postupanje u realnom vremenu.

Razmena podataka neophodnih za sigurnost sistema i operativno upravljanje odvija se pretežno preko telekomunikacionog sistema koji se zasniva na OPGW tehnologiji (optička vlakna ugrađena u zaštitnu užad dalekovoda). Ovaj sistem je integrisan u evropsku komunikacionu mrežu, tzv. Electronic Highway. Pored upravljanja prenosnim sistemom na nacionalnom nivou, JP EMS obavlja i funkciju koordinatora SMM (Serbia-Macedonia-Montenegro) kontrolnog bloka. Na osnovu pravila o radu interkonekcije, operatori prenosnih sistema Srbije, Crne Gore i Makedonije sporazumeli su se da osnuju SMM kontrolni blok, koji ima tri osnovne funkcije: administraciju programa rada, praćenje realizacije programa rada u realnom vremenu (sekundarna regulacija) i obračun razmenjene električne energije.

1.1.3. Biomasa

Najznačajniji potencijal obnovljivih izvora energije u Srbiji je upravo energija iz biomase i procenjuje se na 3,405 miliona ten od čega je potencijal drvne mase 1,53 miliona ten, potencijal poljoprivredne biomase 1,67 miliona ten (ostaci u ratarstvu, stočarstvu, voćarstvu, vinogradarstvu, primarnoj preradi voća), dok je potencijal primarnog biorazgradivog otpada procenjen na 205 hiljada ten, a pored komunalnog tu su i otpadna jestiva ulja i otpad životinjskog porekla u ukupnoj količini od 0,043 miliona ten godišnje. Potencijal biomase raspoloživ je u celoj Srbiji. Drvna biomasa je uglavnom dostupna u centralnoj Srbiji i njen stepen korišćenja je vrlo visok (66,7%), a poljoprivredna biomasa je u Vojvodini i njen potencijal se koristi u zanemarljivom procentu (tek 2%). Potencijal biorazgradivog komunalnog otpada se za sada ne iskorišćava.

Propisane kvote Vlade Republike Srbije do kraja 2020. godine:

- za elektrane na biomasu iznose 100 MW,
- za elektrane na biogas 30 MW,
- za elektrane na deponijski gas 10 MW,
- za elektrane na otpad 3 MW.

1.1.4. Energija vetra

Prema akcionom planu iz 2013. predviđena je izgradnja 500 MW elektrana na vetar. Za najveći deo njih pripremljena je investiciono tehnička kontrola i, nakon usvajanja stimulativnih tarifa, preraspoređene su kvote instalisanih kapaciteta. U međuvremenu na nekim lokacijama započeta je izgradnja vetro parkova

1.1.5. Solarna energija

U Srbiji je planirana izgradnja solarnih elektrana ukupno instalisanog kapaciteta od 500 MW. Za neke lokacije izrađena je investiciono tehnička lokacija, na pojedinim lokacijama započela je izgradnja. Kvote za podsticajne mere su podeljene.

1.1.6. Biogoriva

Bioetanol se može proizvoditi od sledećih sirovina: žitarice i krompir, sirak i jerusalimska artičoka (topinambur), za čije uzgajanje u Srbiji postoji oko 100.000 hektara marginalne zemlje. Biodizel se može proizvoditi od uljarica: suncokret, soja i uljana repica, čije se gajenje može vršiti na 350.000 hektara što bi omogućilo godišnju proizvodnju od oko 220.000 t biodizela. S tim u vezi, takođe je moguće sakupiti oko 10.000 t otpadnih jestivih ulja pogodnih za proizvodnju biodizela.

1.2. Iskušenja energetske bezbednosti

Značajni proizvodni kapaciteti u energetskom sistemu Srbije bazirani su na proizvodnji električne energije iz niskokaloričnih ugljeva. Pored toga činjenica je da su to kapaciteti izgrađeni u prvoj polovini i početkom druge polovine prošlog veka. Osnovna karakteristika tih kapaciteta je niska efikasnost i značajna polucija. Prema donetim odlukama EU proizvodni kapaciteti na ugalj sa niskom efikasnošću i značajnom polucijom moraju se u određenom periodu zatvarati. Do termina zatvaranja proizvodnje stalno dolazi do odlaganja ali je jasno da će se to desiti. U međuvremenu započela je samo gradnja 350 MW u Kostolcu. Izgradnja traje 4 do 5 godina tako da se može smatrati da će energetski sistem u dužem periodu biti zavisan od uvoza. Samim tim može se reći da je to veliko iskušenje za energetsku bezbednost. Sadašnji planovi baziraju se na trenutnoj ceni električne energije. Međutim svi pokazatelji ukazuju na postepen rast.

Sa druge strane ne postoji mogućnost samostalnog finansiranja izgradnje proizvodnih kapaciteta ali ni mogućnost državne garancije ni garancije kroz dugoročnu prodaju električne energije. Stoga se problem iskušenja energetske bezbednosti može rešiti samo ugovorima o strateškom partnerstvu, koncesiji ili javno privatnom partnerstvu sa potencijalno zainteresovanim kompanijama. Ovo se odnosi na izgradnju termo ali istovremeno na izgradnju novih hidro elektrana a pogotovu na realan potencijal za izgradnjom pumpno akomulacionih elektrana.

Može se zaključiti da postoji mogućnost da je energetska bezbednost sistema Srbije ugrožena zbog kašnjenja u realizaciji novih proizvodnih kapaciteta i odustajanja od realizacije gasovoda Južni tok. Osnova razvoja energetike je delimično hidro potencijal ali u suštini iskorišćenje ugljenog potencijala uz korišćenje savremenih tehnologija sagorevanja uglja.

1.3. Osnovni razvojni projekti u oblasti energetike i energetske bezbednosti

Razvojni projekti u oblasti energetike i energetske bezbednosti u Srbiji se mogu grupisati u :

- Planirane projekte u okviru postojećih proizvodnih kapaciteta,
- Planirane projekte za izgradnju novih kapaciteta,
- Planirane projekte u okviru distributivnog sistema,
- Planirani projekti u okviru zaštite i unapređenja životne sredine,
- Novi projekti

Planirani projekti u okviru postojećih proizvodnih kapaciteta

- Projekti koje je neophodno završiti u predstojećem periodu kako bi se održao dostignuti nivo proizvodnje:
  - u okviru proizvodnih rudarskih kapaciteta
    - » nabavka opreme koja nedostaje i objekata za dostizanje proizvodnje uglja od 12 miliona tona godišnje na kopu „Tamnava Zapadno polje“;
    - » nabavka opreme za nadoknadu dela proizvodnje uglja koja nedostaje u RB “Kolubara” na kopu „Tamnava Zapadno polje“;
    - » projekat unapređenja tehnologije eksploatacije uglja u RB „Kolubara” u cilju povećanja efikasnosti i smanjenja uticaja na životnu sredinu;
    - » nabavka opreme za zamenske kapacitete na PK „Polje C”, PK „Polje E” i PK „Polje G”.

- u okviru postojećih termo i hidro kapaciteta
  - » revitalizacija HE „Đerdap 1", „Bajina Bašta", „Zvornik" i „Vlasinskih HE";
  - » završetak revitalizacije blokova B1 i B2 u TE „Nikola Tesla", sa povećanjem snage;
  - » završetak revitalizacije blokova B1 i B2 u TE „Kostolac", sa mogućim povećanjem snage;
  - » izgradnja petog agregata HE „Bajina Bašta";
  - » revitalizacije postojećih malih hidroelektrana.

Planirani projekti izgradnje novih proizvodnih kapaciteta

- Prema dosadašnjim analizama, povećane potrebe za električnom energijom do 2025. godine mogu se u značajnoj meri podmiriti izgradnjom novih proizvodnih kapaciteta - strateškim projektima:
  - završetkom izgradnje termoelektrane „Kolubara B";
  - izgradnjom novog bloka u TE „Nikola Tesla B3" i u TE „Kostolac B3";
  - rekonstrukcijom postojećih termoelektrana-toplana na prirodni gas ugradnjom gasnih turbina i to rekonstrukcijom TE-TO „Novi Sad" - razvoj projekta otvaranja PK „Radljevo";
  - izgradnjom najmanje pet HE na Velikoj Moravi, 10 kaskadnih HE na reci Ibar, četiri HE na gornjoj Drini, tri HE na srednjoj Drini, RHE „Đerdap 3" i RHE „Bistrica";
  - izgradnjom malih hidroelektrana i proizvodnjom električne energije iz drugih obnovljivih izvora energije.

Planirani projekti u okviru distributivnog sistema

- Posebna investiciona aktivnost predviđena je u modernizaciji celokupnog distributivnog sistema, što okvirno obuhvata:
  - izgradnju trafo-stanica, kao i nadzemnih i kablovskih vodova svih naponskih nivoa kako bi se podmirile rastuće potrebe za električnom energijom, ali i da bi se poboljšale naponske prilike i kvalitet isporučene energije;
  - revitalizaciju, rekonstrukciju ili zamenu postojeće zastarele opreme na većem broju trafo-stanica;
  - rekonstrukciju postojeće mreže nižih naponskih nivoa (35, 20, 10 i 0,4 kV), što je u skladu sa lokalnim rastom potrošnje električne energije i podizanjem kvaliteta snabdevanja - unapređenje, odnosno tehnološku modernizaciju merne opreme kod kupaca kako bi se uspostavio SMART GRID koncept - razvoj i nabavku neophodne opreme i modernih softverskih alata za automatizaciju i upravljanje objektima na VN i SN u distributivnim kompanijama;
  - modernizaciju sistema naplate električne energije, sistema telekomunikacija i drugo.

Planirani projekti u okviru zaštite životne sredine

- Prema paketu zakona o zaštiti životne sredine, koji su stupili na snagu krajem decembra 2004. godine, kao i paketom sektorskih zakona i podzakonskih akata, obaveza EPS je da do 2015. godine uskladi rad svojih objekata sa odredbama zakona. To znači da će i po nacionalnim propisima, koji se usaglašavaju sa regulativom EU, za nove i objekte koji se revitalizuju morati da se primenjuju savremene mere zaštite. To podrazumeva:
  - za nove i termoenergetske objekte koji se revitalizuju - ugradnju postrojenja za odsumporavanje i elektrofiltera visoke efikasnosti, primenu mera smanjenja emisije azotnih oksida, ugradnju postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda, uvođenje novih rešenja transporta i odlaganja pepela, povoljnih s aspekta zaštite životne sredine;
  - za rudnike uglja - nastavak rekultivacije odlagališta jalovine uvođenjem novih metoda, uključujući i selektivno otkopavanje i odlaganje humusa;
  - za hidroelektrane – realizaciju projektima predviđenih mera zaštite akumulacija i priobalja;
  - potrebno je učiniti napore da se maksimalno koriste sekundarne sirovine kao što su pepeo, glina, šljunak, pesak, ulja, gume i drugo, koji nastaju u delatnostima EPS;
  - operativne primene fleksibilnih mehanizama Kjoto protokola, korišćenje mogućnosti Mehanizama čistog razvoja (CDM) i razvoj trgovine gasovima sa efektom staklene bašte (GHG).

Novi projekti

- Aktivnosti za pripremu izgradnje termoblokova na postojećim ili novim lokacijama planirane su kako bi se utvrdile mogućnosti dugoročnog razvoja termokapaciteta „Elektroprivrede Srbije". Osnovu za dugoročne planove izgradnje termoelektrana predstavljaju zalihe uglja kojima raspolaže Republika Srbija u basenima Kolubara i Kostolac.
- U Elektroprivredi Srbije za naredni period planirane su aktivnosti na nastavku izgradnje TE „Kolubara B" (2h350 MW) i trećeg bloka na lokaciji TE „Nikola Tesla B" (700 MW), koji se snabdevaju ugljem iz basena Kolubara. Urađena je i analiza ulaganja za izgradnju nove termoelektrane, odnosno bloka tri u TE „Kostolac B", snage oko 350 MW, koji bi se ugljem snabdevao sa PK „Drmno". Osim toga, planiran je i projekat izgradnje novog bloka na gas na lokaciji TE-TO „Novi Sad", snage oko 450 MW.
- EPS sprovodi aktivnosti na analizi različitih scenarija i optimizaciji razvoja drinskog sistema i priprema investiciono-tehničku dokumentaciju za izgradnju novih hidrokapaciteta na gornjoj i srednjoj Drini i Sutjesci kroz strateško partnerstvo sa MH „Elektroprivreda Republike

Srpske" i njegovim zavisnim preduzećem „Hidroelektrane na Drini". U toku je i završetak projektne dokumentacije za gradnju 10 malih HE na Ibru, ukupne snage oko 105 MW, a nastavljaju se i aktivnosti razvoja projekta izgradnje sistema od najmanje pet HE na Velikoj Moravi, snage oko 150 MW.

2. Energetski sektor i energetska bezbednost Kosova (Dr Sabri Limari)

Energetski sektor Kosova uređen je Zakonom o energiji. Sa strane Vlade Kosova za energetski sektor odgovorno je Ministarstvo za ekonomski razvoj. Regulatorna funkcija energetskog sektora vrši se kroz Kancelaruju regulatora energije (KRE) Kosova.

Energetski sektor Kosova uređen je kroz funkcionisanje :

- Operator sistema prenošenja i trgovine električnom energijom (KOSITT);
- Kosovska energetska korporacija (KEK) Javnog preduzeća Elektromreže Srbije EMS);
- Nezavisnu komisiju za rudnike i minerale (NKRM);
- Kompanije centralnog grejanja.

2.1. Osnovne karekteristike energetskog sektora

Energetski sektor Kosova može se posmatrati kroz sledeće segmente:

- Primarni izvori energije (ugalj, nafta, gas, biomasa);
- Električna energija;
- Obnovljivi izvori.

2.1.1. Primarni izvori energije

Ugalj

Ležišta uglja nalaze se u basenimaa:

- „Kosovo“ ,
- „Dukagjini“,
- „Drenica“ i
- „Sibovac“.

Kosovski ugalj je lignit sa niskom količinom sumpora i relativno povoljnom koncentracijom kreča za apsorbovanje jednog dela sumpora tokom procesa sagorevanja. Odnos jalovine i uglja je povoljan tako da ove rezerve čine ugalj konkurentnim za proizvodnju električne energije. Postojeći površinski kop snabdeva ugljem termoelektrane, domaćinstvo i industriju. Na polju Sibovac i Dukagjin postoje velike rezerve za buduću eksploataciju i izgradnju značajnih kapaciteta za proizvodnju električne energije. Rezerve uglja u basenu Drenica ne mogu se računati za potrebe proizvodnje električne energije već samo za industriju.

Aktuelna organizacija proizvodnje uglja u sklopu KEK ostvaruje se kroz sektor za proizvodnju uglja, u čijem sklopu postoje tri fronta rada:

- Postojeći kopovi ili Istočni i zapadni sektor;
- Sektor Sitnice;
- Novi kop „Jugozapadni Sibovac“.

2.1.2. Električna energija

Termoelektrana "Kosovo A" se sastoji od pet radnih blokova poznatih kao A1, A2, A3, A4 i A5. Blok A1 ove termoelektrane je pušten u rad 1962. godine sa snagom od 65 MW; A2 1965. godine sa snagom od 125 MW; A3 1970. godine sa snagon od 200 MW; A4 1971. godine sa snagom od 200 MW i A5 1975. godine sa snagom od 210 MW. Blokovi A3, A4 i A5 su funkcionalni. Prema aktualnom planu proizvodnje u upotrebi su dva bloka, dok je jedan od njih u "vručoj" rezervi zbog njihove niske spremnosti i starosti. Blok A1 i A2 su van rada, bez definisanog statusa i prema aktuelnim planovima ostaće takvi do kraja kada se očekuje njihova dekomisija zajedno sa ostalim jedinicama. Godišnja proizvodnja električne energije iz TE "Kosovo A" iznosi oko 1500 GWh.

Termoelektrana "Kosovo B" se sastoji od dve radne jedinice (blokova) poznate kao B1 i B2. Prvi blok (B1) ove termoelektrane je pušten u rad 1983. godine sa snagom od 340 MW, dok je drugi blok (B2) 1984. godine sa istom snagom, 339 MW. Oba bloka su funkcionalna i imaju dobru vremensku spremnost. Sa investicijama koje su bile redovne u ovoj termoelektrani je vidljivo

poboljšano stanje blokova, koje imaju starost od 25 godina, nalaze se u visokoj tehničkoj spremnosti.

Godine 2008. i 2009. ova termoelektrana je ostvarila rekordnu proizvodnju u svojoj istoriji od svoje izgradnje. Godišnja proizvodnja električne energije u TE "Kosovo B" iznosi oko 3650 GWh.

Električna energija u bilansima potrošnje je računata prema metodologiji EUROSTAT-a kao primarna energija iz uvoza i izvoza. Neto izračunati import u 2012. godini iznosi 13.09 ktoe (import-eksport).

Proizvodnja hidroelektrana

Podaci o proizvodnji hidroelektana za hidroelektrane priključene na mreži distribucije u 2012. godini su iz godišnjih izveštaja KEK-a: HE „Lumbardh" (ex Kožnjer), HE „Radavc", HE „Dikanc" i HE „Burim" (ex Istok), dok proizvodnja HE „Ujman/Gazivoda" koja je priključena na mreži prenosa je iz izveštaja KOSTT-a. Podaci su dodatno verifikovani i sa podacima objavljeni od strane Regulatornog ureda za energiju Kosova (RUE).[24] Ukupna proizvedena električna energija u svim hidroelektranama na Kosovu u 2012. godini je 8.22 ktoe.

2.1.3 Biomasa

Ukupna potrošnja ogrevnog drveta u 2012. godini procenjena je na 247.49 ktoe. U poređenju sa prethodnom godinom (2011) je u porastu za 2.3%, što se povezuje sa porastom broja porodica.

Podaci o potrošnji ogrevnog drveta sa posebnim osvrtom na potrošnju u sektoru domačinstva razmatrana je u studiji biomase "Biomas Consumption Survey for Energy Purposes in Energy Community, CRES, UNMIK, National Report, 2011 for period 2009/2010 and 2010/2011".

2.1.4. Energija vetra

U 2010. godini, u vetroelektranama su izgrađene i puštene u rad tri turbine ukupne instalisane snage 1.35 MW*(izgradnja starom opremom)* koje su bile u pogonu 2010. i 2011. godine. U 2012. vetroelektane nisu bile u pogonu zbog nedefinisanih poticajnih tarifa za proizvodnju električne energije u vetroelektranama sa starom opremom (*poticajne tarife RUE odnose se na cenu električne energije proizvedene u vetroelektranama novom opremom).*

24 Regulatorni ured za energiju, Godišnji izveštaj za 2012. godinu.

2.1.5. Solarna energija

Porast solarne energiji je ocenjen na bazi poslednjeg trogodišnog prosečnog porasta proizvodnje.

2.1.6. Biogoriva

U 2012. nije bilo uvoza i konzuma biogoriva u energetskom konzumu.

2.2. Iskušenja energetske bezbednosti

Energetski sistem Kosova baziran je na proizvodnji električne energije iz termokapaciteta iz niskokaloričnog uglja. Stari kapaciteti sa lošim održavanjem, velikom polucijom i veoma niskim koeficijentom nisu osnova za obezbeđenje energetske bezbednosti. Sistem je izuzetno zavisan od uvoza električne energije. Zbog toga je potrebno pod hitno obezbediti sredstva za izgradnju ali i rekonstrukciju postojećih kapaciteta.

2.3. Osnovni razvojni projekti u oblasti energetike i energetske bezbednosti

Osnovni razvojni projekti odnose se na izgradnju novih proizvodnih kapaciteta baziranih na raspoloživim količinama uglja. Uzimajući u obzir činjenicu da investitor koji bude gradio elektrane i proširivao kapacitete rudnika želi da uložena sredstva vrati i kroz prodaju energije postavlja se i potreba za novim interkonektivnim vezama na visokom naponu. Pored toga jedan od značajnih razvojnih projekata u oblasti energetske bezbednosti je i izgradnja 400 kV prstena kao i modernizacija niskonaponske i distributivne mreže

III DEO:

PREPORUKE: MOGUĆA SARADNJA KOSOVA I SRBIJE U OBLASTI ENERGETIKE

1. Uvod

Energetski sistemi Srbije i Kosova razvijali su se u okvirima jedinstvene države Jugoslavije. Sisteme energetike Srbije karakteriše činjenica da raspolažu prirodnim izvorima energije: ugalj, nafta, gas, voda; kao i činjenica da dele geografski položaj Srbije u domenu tranzita struje, nafte i gasa. Energetski sistem Kosova karakterišu značajne rezerve uglja, niskokaloričnog uglja, i određene količine vode - hidroenergiju. Pri tome tek povezivanjem elektroenergetskih sistema Kosova i Albanije 400 kV vodom taj sistem dobija na značaju kao tranzitni potencijal. Energetski sistem Kosova nije na tranzitnom putu planiranih gasovoda i naftovoda. Izgradnja Južnog toka I ili TAP stvara mogućnost izgradnje kraka gasovoda radi iskorišćenja gasa.

Oba elektroenergetska sistema karakteriše činjenica da su bazirani na termo proizvodnji i to na lignite, ali sa kapacitetima značajne starosti, loših karakteristika u domenu zaštite životne sredine, tako da treba očekivati velike pritiske EU na zatvaranje tih proizvodnih kapaciteta. Izgradnja novih, osim TE „Kostolac" 350 MW, nije započeta, što navodi na zaključak da će biti uvozno zavisni bez obzira na prirodni kapital rezervi uglja.

Oblasti saradnje ova dva elektroenergetska sistema u kratkoročnom i srednjoročnom periodu realno je sagledati u sledećim oblastima:

- Elektroenergetika
- Ekologija

Realizacija Briselskih sporazuma može značajno doprineti regulisanju međusobnih odnosa i saradnje u dugoročnom periodu. Međutim, saradnja pre svega treba da se bazira na:

- ekonomskim interesima ravnopravnih partnera;
- komercijalnim ugovorima o razmeni/kupovini/tranzitu električne energije;
- komercijalnim ugovorima o izgradnji gasovoda i korišćenju/tranzitu/prodaji gasa

1.1. Elekroenergetika

I Srbija i Kosovo su potpisnici ugovora Energetske zajednice i prihvaćene su obaveze poštovanja Ugovora. Postojanje zajedničkih problema, starost elektroenergetskih postrojenja, potreba za izgradnjom novih i prenosnih i proizvodnih, kao i značajne rezerve uglja, ali i lignita, su elementi koji u mnogome mogu bolje da se reše i realizuju zajedničkim nastupom.

Odnos EU prema proizvodnji električne energije iz lignita, strogi uslovi za poluciju i efikasnost, odvraćaju potencijalne investitore. Zajedničkim nastupom stvaraju se uslovi za povoljniju klimu za realizaciju kapitalnih investicija kroz primenu novih tehnologija, stvaranje posebnih uslova ali i stvaranje značajnog lokalnog partnera za izgradnju i održavanje. Sve ovo omogućuju nove investicije, otvaranje novih radnih mesta, povećanje energetske sigurnosti. Prilaz zajedničke realizacije stvara prostor za primenu jedinog sada mogućeg modela finansiranja, javno privatnog partnerstva, stvara povoljniju klimu za pristup fondovima ali istovremeno i predstavlja branu primene prljave tehnologije u region.

Zajednički nastup stvara mogućnost bržeg ekonomskog razvoja regiona i samim tim dobija podršku međunarodne zajednice jer se time obezbeđuje bolji život, odliv kadrova i međunacionalni odnosi, što je sve preduslov rastu poverenja i ugleda a i priključenju EU.

Stvaranjem slike o regionu kao energetskom basenu za snabdevanje električnom energijom, primenom savremenih tehnologija, u uslovima stabilnosti uloženih sredstava, privućiće značajna sredstva za izgradnju novih proizvodnih kapaciteta.

1.2. Gas

Planirana izgradnja gasovoda Južni tok I gasovoda TAP (Trans-Adritic Pipeline) zahteva i izradu studije optimalne mreže prirodnog gasa za snabdevanje regiona. U tom cilju zajednički je interes da se obezbede sredstva za izradu ovakve studije koja bi uzela u obzir ova dva značana projekta i obezbedila veću primenu gasa.

1.3. Oblasti saradnje u oblasti energetike

Saradnja na bazi ekonomskih interesa ravnopravnih partnera :
- Sektori za saradnju od interesa;
- Saradnja na razvojnim projektima;
- Doprinos u razvoju boljih odnosa

Briselski sporazumi:
- Realizacija Briselskih sporazuma može doprineti regulisanju međusobnih odnosa u dugoročnom periodu;
- Saradnja u oblasti elektroenergetskih sistema na bazi komercijalnih ugovora;
- Saradnje u budućim komercijalnim projektima (gas,..).

Oblasti saradnje u oblasti energetike (1)
Saradnja na bazi ekonomskih interesa ravnopravnih partnera:
- Obe zemlje potpisnici ugovora Energetske zajednice i obaveze poštovanje ugovora;
- Zajednički nastup za finansiranje razvojnih energetskih projekata u regionu korišćenjem različitih donatorskih fondova izvana;
- Stvaranje zajedničke klime za povoljnije kapitalne razvojne projekte u oblasti energetike.

Oblasti saradnje u oblasti energetike (2)
Električna energija - problemi:
- Negativna iskustva iz proteklog perioda (afera J. Truchler);
- Netransparentnost u tržištu električne energije u regionu koja traje;
- Akteri u tržištu u funkciji trenutnih privatnih interesa;
- Nepoštovanje ugovora iz 2000. godine (UNMIK/Srbija, počev od 2004);
- Nepoštovanje preporuka/odluka Energetske zajednice.

Saradnja i transparentnost u periodu 2000-2004.
- Dobra saradnja i poštovanje potpisanjih ugovora između UNMIK/Kosovo i Srbije Uvoz/izvoz u periodu 2000-2004. za regulisanje odnosa u elektroenergetskim sistemima;
- Realizacija dva ugovora, dobra i pozitivna iskustva iz tog perioda.

Električna energija
Izgradnja u periodu 1985-2014:
- Nema nove gradnje posle 1985 godine u regionu;

- Postojeći objekti su pri kraju veka ekspolatacije;
- Nema nove značajne gradnje novih energetskih izvora u regionu.

Stari objekti:
- Konzumi u porastu;
- Tehnička i okolišna rehabilitacija starih objekata veoma skupa i nije nova gradnja;
- Zahtevi iz direktiva EC na stare objekte dosta su skupi za siromašne zemlje regiona;
- Zajednički zahtevi za ublažavanje zahteva EC/odlaganje primene pojedinih direktiva EC.

Novi objekti:
- Sve države u regionu su finansijski nesposobne za investicije za kapitalnu izgradnju;
- Veoma visoke investicije kod primene direktiva EC za zaštitu okoline (BAT/BREF's-2013) i efikasnosti termoektrana;
- Skupe investicije iz komercijalnih banaka za kapitalne objekte;
- Zajednički zahtevi za ublažavanje zahteva iz Direktive EC za nove objekte;
- Zajednički zahtevi za bolje uslove finansijskih kredita za siromašan region.

Sektor prirodnog gasa
Prirodni gas:
- Traženje fondova za izradu jedne studije optimalne mreže prirodnog gasa za snabdevanje regiona vezano za projekte Južni tok I TAP (Trans-Adritic Pipeline).

Socijalni i politički motivi neplaćanja električne energije na Kosovu
Za Kosovo:
- Politički motivi za neplaćanja električne energije na Kosovu;
- Sistemsko rešenje donacije za socijalno ugrožene porodice;
- Plaćanje električne energije po potrošnji i tarifnom sistemu;
- Uticaj na rad privatizovane Distribucije.

Naftni derivati
Kosovo
- Kosovo je uvoznik svih naftnih derivata;
- Postoji obostrani interes za saradnju u ovoj oblasti na bazi tržišnih uslova.

3 | 2017

www.fer.org.rs